

Capu III.

Inceputulu negotiariloru diplomatice intre cabinetulu din Vien'a si gubernulu principelui Michailu Apafi.¹⁾

§ 9. Intr'unu timpu de aprópe una suta de ani, pre càtu au dominatu in principatulu Transilvaniei, cu precurmari scurte, totu numai asia numiti principi sau domni nationali, inse de confessiune reformata calviniana, locuitorii acestei tieri se instrainasera fórte tare de càtra domnitorii din Cas'a Habsburg cunoscuti cá imperatori ai Romaniloru, cá regi ai Ungariei si ai altoru tieri. Causele acelei mari instrainari sunt cunoscute. Ur'a seculara invecchita intre unguri si germani, sau mai adevveratu, intre aristocrațiile cele trufasie si inganfate ale acestoru doue popóra; memori'a resbóieloru purtate de càtra càtiva principi ai Transilvaniei contra imperatiloru, éra mai pre sus de tóte fanaticismulu si gónele religióse, prin care se prefaceau parti intregi de tíera in deserte remase numai pe sam'a fereloru selbatice, tóte acestea induplecasera pe aristocrați'a Transilvaniei cá se incline mai tare càtra Pórt'a otomana si se recunósca protectiunea Sultanului pe langa unu honorariu in bani sub nume de peşkeş, care la inceputu fusese destulu de moderatu si numai sub indelung'a domniá neputinciósa a lui Apafi luase caracteru de tributulu regulatu in sume multu mai considerabili decàtu fusesera acelea invoite in asia numitele *Athname* sau *diplome* ale sultaniloru, prin care se recunoscea alegerea fiacarui principe. La tributulu normatu se mai adaogea in fiacare anu multime de presente la câte o sultana cu rangulu de validè, la marele vezir, la serdari sau generali supremi, la dragomani, precum si la pasia gubernatoru alu Ungariei in Buda, la pasia din Timisior'a si la altii mai multi turci comandanti in cetatile

¹⁾ Pentru cá se nu ne incarcamu scrierea cu prea multe citate, premittemu aici din capulu locului, cá totu ce vomu narra despre acelea negotiatiuni pe optu ani inainte, este scosu din o parte a documenteloru publicate de Al. Szilágyi pe anii 1685—8 in *Collectiunea Monumenta Hungariae = Magyar történelmi Emlékek 1-ső Osztály*, doue tomuri; mai departe din *Sylogge Tractatumum publ. de Carolu Szász Claudiopoli 1833*, éra evenimentele din Ungari'a mai multu dupa Mich. Horváth.

invecinate din Banatu, cu scopu că se'i rețina dela rapacitati in districtele Transilvane. Se întielege că tóte acelea spese trebuia se fia scóse din spinarea locuitoriloru si apoi aici cá si in tierile romanesci functionarii dela tesaurulu publicu cu toti perceptorii si executorii mai storceau înca pe atâtea sume pentru pungile loru, éra de vreo contabilitate regulata nu voiá se audia nimeni in totu coprinsulu tierii.

Intr'o privintia Transilvani'a pe langa protectiunea sultanului era in mare avantaju in comparatiune cu principatele romanesci. In acésta tíera nici odata nu s'au pututu incuiba mohamedanii cu locuintia si cu dreptu de proprietate; cu asemenea incercari densii aru fi provocatu de siguru pe locuitori la resistenti'a cea mai inversiunata cu armele inpumnate, aru fi datu si guvernului din Vien'a ocasiune de a le sarí in ajutoriu si apoi intr'unu casu cá acela era usíoru de a prevedé urmarile. Cu tóte acestea sub nevoiesíulu si destramatulu gubernu alu lui Apafi erá pe aci cá tíer'a se mai fia lovita si de acelu desastru, pre cand pasi'a dela Oradea isi propusese cá se'si infiga picíorulu pàna in Clusíu, adeca in capital'a aristocratiei ardelene.

Cu tóte acele asupriri si inpilari de care sufería tíer'a dela turci, maioritaea preponderanta a magnatiloru si a nobilimei incliná fàra asemenare mai multu càtra Constantinopole decâtu càtra Vien'a. Era inse o partida mai mica compusa din càtiva magnati catolici, din unii calvini si din sasi, cari aspirau spre Vien'a si tractau pe sub ascunsu. Maioritaea inse'i judecà si condamnà pe acestia cá pe conspiratori si tradatori, pe unii la mórte, pe altii la inchisori grele de mai multi ani, éra principele M. Apafi era cu atátu mai aplicatu a confirma sententiele votate de càtra consiliulu seu sau si de càtra dieta, cu càtu isi temeá mai multu domni'a.

In anulu 1683 relatiunile dintre Pórt'a otomana si guvernulu lui M. Apafi mai era înca atátu de strinse, in càtu acesta primindu porunc'a sultanului, de si cu greu si tardiu, a mersu si elu, buna óra cá si Sierbanu domnulu Munteniei cu una parte de óste in ajutoriulu turciloru asupra Vienei; inse cum a vedíutu armat'a turcésca sfarmata la Vien'a, precum si una parte a Ungariei ocupata de càtra armatele confederate, Apafi a si trimisu omu inadinsu la imperatulu

Leopold cu scopu de a începe negociari diplomatice pentru inchierea unei alianțe cu condițiuni câtu s'ar putea mai favorabili, pe langa care Transilvani'a se se smulga pentru totdeauna de sub protecțiunea turcésca trecuta mai pe urma in jugu apasatoriu.

Inceputulu negocieriloru odata facutu, elu s'a continuatu in anii urmatori mai fàra precurmare, totodata inse între ne-spuse greutati si intrige care se inmultiau dupa inpregiurari, adeca dupa cum armele imperatesci inaintau ori steteau pe locu si dupa cum regele Franciei Ludovicu XIV continuá hostilitatile contra lui Leopold si ajutá pe Tökölyi in Ungari'a nu numai cu sume de bani, ci chïaru si cu trupe inrolate de càtra comandanti de ai sei mai alesu din Poloni'a, sau dupa cum acelasi rege se purtá mai cu crutiare càtra Cas'a Habsburg si nu inbarbatá nici pe turci, ceea ce înse elu facea fôrte adeseori.

Pàna pe la inceputulu anului 1685 guvernulu lui Apafi si asia numitele staturi, adeca diet'a țierei s'au ținutu cu destula taría in formularea condițiuniloru de protecțiune; dupace inse vediura cà armele imperatesci in decursulu acestui anu inaintédia contra turciloru pe neasteptate, pentru mai multi magnati ardeleni ingrijarea crescuse cu atátu mai tare pre cand armat'a imperiala supuse nu numai tota Ungari'a superioriá, ci cà generalii sei au scosu pe turci si din o parte a țierei supusa turciloru cu cetatile Érsekujvár, Visegrad, Vatiu si doi inși strabatusera pàna josu la riulu Drav'a.

§ 10. Iesuitulu DUNOD. In decursulu anului 1684 agentii lui Apafi trimisi la Vien'a n'au fost in stare de a se întielege cu ministrii si n'au scosu nimicu la cale. Éca inse cà in 1685 Apafi si consiliarii sei se pomenira cu unu iesuitu anume Antidu Dunod, carele venise in calitate de plenipotentu alu imperatului cu misiunea data lui prin actu imperatescu din 5 Februariu alu acelui anu, de a tracta cu Mich. Apafi si cu guvernulu acestuia despre condițiunile de recunoscerea protecțiunei imperiale si respingerea pentru totdeauna a protecțiunei otomane. Aici merita a reflecta totodata, pàna la ce mesura ajunsese înfluinti'a societatii iesutiloru la imperatulu Leopold I., in câtu la unii membri ai aceleia se

fia concrediute si missiuni diplomatice de natura foarte delicata, precum era si acesta din Transilvani'a. Mai este sciutu si de airea, ca pre langa cei mai multi generali erau aplicati ca preoti de trupe si cate unu iesuitu dintre cei mai destepti si activi. De aici putemu judeca, cu ce inima voru fi primitu barbatii de statu ai Transilvaniei missiunea diplomatica a unui iesuitu, ei carii scosera din acesta tara prin legi severe pentru totdeauna pe Societatea Iesutiloru, din cauza ca acestia lucrasera pe fatia si fara nici-o crutiare pentru exterminarea totala a secteloru protestante, cum si a bisericei orientale ne-unite cu Rom'a din totu teritoriulu tieri. Cu tote acestea guvernulu lui Apafi se vediu silitu a se demitte la negociatiuni cu iesuitulu Antid Dunod, care propuse din partea imperatului mai antaiu diece conditiuni de aliantia sau confederatiune precum le numise densulu, cu principele Transilvaniei si cu principele Munteniei Sierbanu II Cantacuzinu, pe care curtea imperiala ilu considera de confederatu alu lui Apafi, precum si fusese pana la unu gradu orecare. Negotiariile decurgeau in limb'a latina, in care erau formulate si conditiunile si anume:

1. Ca acesta confederatiune se aiba putere nu numai pentru principii de atunci, dara si pentru toti successorii lor.
2. Ca aceea se se faca cu auctoritatea si cu invoirea regelui Ungariei, carele este rege legitimu alu ambiloru principii si alu principatelor.
3. Ca numitulu rege se fia credintiaru si manutentoru si se ia asupra sa garantia pentru sine si successorii regi, si judecatoriu alu dissensiuniloru care s'aru esca pe viitoriu intre acei doi principii.
4. Ca confederatiunea se se inchieie cu participarea consiliariloru si deputatiloru din ambele tieri, adeca din Transilvani'a si Munteni'a.
5. Ca confederatiunea se fia pentru totdeauna, inse numai defensiva in contra tuturoru, cu esceptiunea regiloru Ungariei si a principiloru austriaci, pe cari confederatiunea ii pote alege de protectori speciali, daca va voi, era acesta spre a se feri de tote neplacerilie si asupririle, care aru veni de ori si unde.
6. Confederatii se'si dea ajutoriu reciproc in consciintia in tote casurile obveniente, sau cu tote puterile, daca va fi lipsa de tote, sau numai cu o parte, dupa cum va cere lips'a, ca se nu se faca spese de prisosu.
7. Prin-

cipele care va cere ajutoriulu celuilaltu se dea dela tiér'a sa victualiile pentru càta óste va fi chiamatu elu in ajutoriu. 8. Nici-unulu dintre acesti doi principi alu Transilvaniei si alu Munteniei se nu póta inchieié tractatu de pace sau de confederatiune cu vreunu altu domnitoriu fàra participarea si invoirea celuilaltu. 9. Se se asigure libertatea comerciului si egalitatea vamiloru, a taxeloru si a contributiuniloru in ambele principate pentru suditiu fiacaruia. 10. In adunarile (diète, corpuri legislative), trebuie se fia admisi delegati in modu reciproc; totu asia amicitia sincera unii càtra altii se fia confirmata si conservata intre ambele tieri prin casatorii de càteori se va da ocasiune.

Acesta era proiectulu de confederatiune propusu de càtra imperatulu Leopold I si de consiliarii sei inainte cu doue sute de ani principateloru Transilvaniei si Munteniei. Mai tóte acelea diece puncte unele mai inportante decàtu altele merita cea mai de aprópe luare-aminte a lectoriloru.

§ 11. Alu doilea proiectu alu lui DUNOD. Acelasi preotu iesuitu Antid Dunod mai aduse si unu altu proiectu de tractatu cu scopu de a se inchieié intre imperatulu Leopold I cá rege alu Ungariei si intre principele Michail Apafi. Proiectulu coprindea 24 articlii, prin cari se pretendea:

1. Se se recunósca si confirme dependentia a principatulu Transilvaniei dela regatulu Ungariei cá membru alu lui, cum si dependentia a principiloru dela regii legitimi si domni su-premi, fàra a caroru invoire positiva principii se nu póta inchieié tractate nici de pace si confederatiune si nici de protectiune, éra de s'ar face, se fia nulu si neavenitu.

2. Principii se voru denumi dupa alegerea libera a corpului legislativu de càtra rege, precum au fost inainte de invasiunea turciloru.

3. Principii voru fi alesi si confirmati pe viatia si nu voru fi detronati sau schimbati niciodata, decàtu numai cu invoirea regelui si a diètei din cause fórte grave, precum: rebeliunea contra regelui si a principiloru austriaci; conspiratiune cu vrasmasii christianismului si ai principiloru austriaci ori ai confederatiloru acestora; asuprirea prea mare a locuitoriloru, cum si nesciintia si neputintia de a governa popórale.

4. Principele va avea votu si scaunu in diet'a Ungariei in persóna sau prin delegatii sei dupa usulu vechiu.

5. Principatulul Transilvaniei se va reduce la fruntariile vechi, precum fusese inainte de invasiunea turciloru.

6. Fortaretiele ocupate de turci se voru reocupa cu puteri unite.

7. Legile transilvane câte s'au adusu de la invasiunea turciloru (dela Mohaciu 1526) încóce le va confirma regele, éra pe viitoriú nici-o lege votata in diet'a Transilvaniei nu va avea putere decátu numai confirmata de rege.

8. Privilegiile vechi se voru confirma din nou de càtra rege, éra unele se voru si reforma pàna la unu anu dupa ratificatiunea acestui tractatu.

9. Chiaru principele Mich. Apafi va fi confirmatu prin diploma pe viatia, precum si successori sei.

10. Totu asia va fi confirmatu si fiu-seu; Inse

11. In casu de mórtea tata-seu principelui pruncu i se va da pàna la etate de 25 de ani unu administratoru alu principatului ajutatu de càtiva consiliari.

12. Principii voru depune juramentu homagiale.

13. Tote speciile de taxe si tribute pe care le numerase Transilvani'a regiloru si mai alesu principiloru austriaci inainte de venirea turciloru, le va platí întocma si pe viitoriú.

14. Dupa terminarea resboiului turcescu tributulu si greutatile publice se voru modera si regula prin buna invoie.

15. Ómenii emigrati din patri'a loru se fia scutiti pe cinci ani de greutati publice si de contributiuni, éra in alti cinci ani voru platí numai jumetate.¹⁾

16. Tóte drepturile si privilegiile vechi ale regiloru au se fia conservate cá si ale popóraloru si principiloru, éra schimbari se voru face numai prin invoieála reciproca.

---

1) Cu acestu articlu 15 din proiectu se probédia in modulu celu mai invederatu, cà sub domni'a cea misiélósa alui Apafi emigrase, adeca luase lumea in capu o enorma multime de locuitori de inaintea tiraniei. Avemu si urme in legi, cà domnii feudali cerea cu amerintiari pe iobagii loru anume dela moldoveni. Se ducea poporatiunea románésca si venía cu miile in locul ei poporu ungurescu de confessiuni protestante din Ungari'a, spre a scapa de gónele sangeróse ale catolicismului ungurescu.

17. Regii Ungariei voru fi obligati se apere pe principii Transilvaniei si pe staturi (pe privilegiati) din tóte puterile si dupa impregiurari, totu asia se se oblige si principii Transilvaniei a sari in ajutoriu regiloru Ungariei contra ori-caroru adversari.

18. In casu de mobilisarea armatei ardelenii voru fi datori se primésca in ernaticu a síes'a parte din óstea intréga, precum si a contribuí si ei cu a síes'a parte a óstei dintre locuitorii tieriei.

19. Totu in proportiunea de mai sus au se contribue ardelenii si la purtarea resboiului, afara numai daca in casu de strimtóre nu s'ar cere mai multu.

20. Comandantii si trupele transilvane voru sta sub comand'a generaliloru regelui, voru fi inse admisi la tóte consiile bellice relative la Ungari'a (asia dara la altele n u).

21. Daca se voru reocupa fortaretiele ținute de turci, principele Transilvaniei va putea pune intru acele garnisóna si comandanti de ai sei.

22. Toti crestinii cadiuti in captivitate, càti se afla in Transilvani'a in optu dile se fia liberati si domnii la cari voru fi servitu se le platésca o simbria cuveníta.

23. Cele ce aru mai lipsi din acestea puncte prin buna invoiéla se potu adaoge si mai tardiu.

24. Artielu separatu. Se garantédia exercitiulu liberu si publicu intru nimicu inpedecatu ambeloru religiuni, celei catholice si celei acatholice.

Se se compare acestu proiectu cu suveranitatea neutrala a Transilvaniei pàna la perirea lui G. Rakoczi II, ba si cu starea de vasalu in care cadiuse Mich. Apafi, pentru-cá se intielegemu tendenti'a cabinetului din Vien'a, pre cand înca nu scia daca si cand va cadea Buda in potestatea armateloru christiane.

§ 12. Unu alu treilea proiectu de confederatiune. Din acelasi timpu alu petrecerei lui Dunod in Transilvani'a, a mai remasu si unu altu proiectu, carele are a face cu confederatiunea ce se prepará tocma pe atunci intre imperatulu cu republic'a Venetiei si cu Poloni'a contra Portiit otomane. Apafi fu invitatu a intra si elu în acea aliantia sub urmatórele conditiuni:

1. Acésta aliantia are se fia de veci, ofensiva si defensiva contra turciloru si contra celoru confederati cu ei, éra contra tuturoru altoru numai defensiva.

2. Nici o pace se nu se póta face cu turcii sau cu confederatii loru fàra invoirea speciala si respicata si cu deplina satisfactiune a principelui Transilvaniei.

3. Principele Transilvaniei va putea se aiba daca va voi, câte unu representante in armatele celoru trei confederati, precum si acestia in armat'a lui.

4. Tóte operatiunile bellice contra turciloru si confederatii loru se voru intreprinde dupace planulu se va comunica cu numitulu principe.

5. Trupele transilvane voru fi subordonate comandantiloru imperatesci in tóte operatiunile.

6. Principele Trans. si diet'a sa voru contribui in totu decursulu resboiului turcescu 15 mii ostasi, adeca 12 mii pedestrii si trei mii calareti, éra in expeditiunea cea mai de aprópe tóte puterile.

7. Totu in decursulu acestui resboiu Transilvani'a va ajuta trupele imperiali cu annona, adeca in victualii si nutretiu, sau gràu, secara, vite de taiatu, fènu, ovesu, paie.

8. Totu in decursulu acelu resboiu Transilvani'a va ținea in ernaticu 12 mii óste imperiala, sau si mai multa daca voru cere impregiurarile, éra dupa pace se va observa art. 18 din tractatulu precedente, care se inchieie cu regele Ungariei (adeca totu imperatulu Leopold).

9. Din câte ținuturi se voru ocupa dela turci, acelea care voru fi fost mai inainte ale Transilvaniei se voru incorpora éراسi la aceeasi tiera, cele care au fost ale Ungariei la Ungari'a; oricare alte tieri voru mai fi ocupate dela turci acelea voru fi ale imperatului cá archiducelui Austriei si succesoriloru sei.

10. Transilvanii se voru bucura de tóte celelalte conditiuni, clausule, garantii generale necoprinse aici, de care se bucura si ceilalti trei confederati, precum voru avea se implinésca si ei datorintiele coprinse in tractatulu de acésta aliantia.

11. Cesarele cá imperatoru, Serenissimulu Rege alu Poloniei si republic'a polóna si cea a Venetiei nu numai voru admite pe Celsissimulu principe alu Transilvaniei si pe sta-

tulu lui in confederatiunea tripla, dara voru si lua asupra loru garantia pentru tractatulu ce se inchieie intre Leopold cá rege alu Ungariei si intre Mich. Apafi cá principe alu Transilvaniei; aceeași garantia ia asupra sa înca si marele pontifice (papa) român.

12. Daca va fi necessaria trecerea trupeloru Cesarelui prin Transilvani'a sau spre ajutoriulu (pro servitio) Ardeleniloru, sau spre alu Valachiloru, sau pentru binele tuturoru, Ardelenii nu se voru putea oppune, ci voru fi datori se permita acea trecere, voru fi inse preinșciintiati de cátra generali cu diece sau cincispredece dile inainte, si cei imperatesci voru ținea disciplina stricta, indestulanduse cu victu moderatu pentru ómeni si nutretiu pentru cai, pe care voru avea se le dea ardelenii.

§ 13. Condițiunile de tractatu puse imperatului LEOPOLD I de cátra principele MICHAILU APAFI cu guvernulu seu si inaintate prin iesuitulu ANTID DUNOD.

Responsulu ce va fi datu guvernulu Transilvaniei la proiectulu imperatului relativu la confederatiunea acestei țieri cu Munteni'a nu mi s'a intemplatu până acum se'lu aflu undeva, exista inse actulu coprinsu in 30 de puncte, prin care principele Apafi raspunde imperatului la cele doue proiecte comunicate mai in sus. Departe de a se invoi barbatii de statu ai țierei cu condițiunile dictate de cátra cabinetulu din Viena, ei in vederea celoru ce se intemplasera si până atunci in Boemi'a trantita la pamentu si in Ungari'a cu protestantii, cum si crediendu că va mai trece o serie de ani până se devina puterea turcesca infranta si nimicita din acestea țieri, avura astadata curagiulu de a'si formula condițiunile de tractatu precum urmédia:

1. Cele patru religiuni recepte se fia susținute si respectate intocma conformu legiloru transilvane codificate si conformu juramenteloru uniunei celoru trei natiuni privilegiate; sub nici unu pretestu góne religióse niciodata se nu se incerce, biserici, scóle, parochii, fonduri, locuri de ale acelora se nu se ia, popii diverseloru confessiuni se nu fia batjocoriti. (Adeca totu ce se intemplá in Ungari'a, nu cumva se se intemple si in Transilvani'a).

2. Principele de acum si fiū-seu se nu fia turburati in domni'a si demnitatea lorū, din contra alegerea libera la tronu se remana pentru totdeauna neatinsa, »penes regnum Transsylvaniae« conformu constitutiunei si legiloru sale, si principele alesu in tóta libertatea se nu dependa dela nimeni, éra Maies-tatea sa fia obligatu a'lu recunósce (agnoscalni).

3. Titlulu si armele (insignia) principelui se remana totu acelea usitate si pâna acum.

4. Imperatulū rege se nu se amestece in nici-unu ramu alu administratiunei si gubernarei acestei tieri, nici la dona-tiuni, nici la asiediare de garnisóne, nici la schimbarea legiloru si nici in afacerile finantiali ale ei.

5. Sub nici-unu cuventu se nu prefaca Transilvani'a in colonia, éra in fortaretie se nu trimita garnisóne preste voi'a tieriei.

6. In acésta tiéra nu va trimite niciodata óste neceruta de ea, nici o va ingreuna cu luare de produse, accise, con-tributiuni.

7. Fàra voi'a tieriei nu o va silí la nici-unu resboiu nici munitiune nu'i va cere.

8. Transilvaniei se i se asigure libertatea comerciului in totu coprinsulu imperiului Maiestatiei Sale.

9. Imperatulū nu va incerca se infintiedie in acésta tiéra dreptulu de patronatu sau sacerdotale.

10. Nici-o avere bisericésca din câte s'au fost secularisatu se nu fia recerute, nici vorba se nu se faca despre acelea.

11. Se se restituie Transilvaniei hotarale sale vechi, adeca: Oradea-mare, Ienopole (Jenő), Şiri'a (Világosvár), Lipova (Lippa) cu fortaretie, curti si cu districtele lorū, asia si Lugosiu, Caran-sebes cu vamile acelora, asemenea si asia numitele Partium din Ungari'a de sus inpreuna cu Dobriţinulu se se întórca la Transilvani'a.

12. Orasiulu Bai'a - mare se se restituie Transilvaniei, cu care fusese incorporata din vechime.

13. Fugarii si tradatorii de patria din acésta tiéra se nu fia suferiti in tierile Maiest. sale.

14. Locuitori ardeleni cari au mosii in Ungari'a se le póta stapani neturburati, cei pagubiti se fia desdaunati.

15. Ardelenii cari au pretensiuni in Ungari'a, se fia escontentati.

16. Ardelenii se póta purta processe in Ungaria.

17. Ungurenii se fia obligati a remitte ardeleniloru pe sierbii si pe iobagii fugiti la ei.

18. Documentele aflate in archivele Transilvaniei, precum si fassiunile (marturiile) se aiba valóre si in Ungari'a si vice-versa.

19. Maiest. Sa se fia obligatu a protege si apara Transilvani'a contra oricaroru vrasmasi ai ei oricand acésta tíera va cere.

20. Trupele imperiali pre càtu timpu voru sta in anumite casuri in Transilvani'a se dependa dela principele, éra cand tíer'a va cere, imperatulu se le si scótia.

21. In casulu de lipsa imperatulu se ajute acésta tíera nu numai cu óste, dara si cu bani si cu munitiune.

22. De si Maiest. Sa imperatulu este si rege alu Ungariei, dara titlulu de principe alu Transilvaniei se nu'lu ia si se nu'lu adaoge la celelalte titluri ale sale.

23. Mai. Sa se nu céra cá acésta tíera se se scóle asupra Turciei inainte de a fi ocupatu dela ea cetatile intarite Oradea-mare, Temisiór'a si Belgradulu serbescu.

24. In adunarile Ungariei, sau si in ale imperiului intregu delegatulu principelui si alu tieriei in casu de a fi trimisu la acelea, se aiba scaunu si primire cuvenita.

25. In casu cand Mai. Sa ar recastiga dela turcii tóte partile regatului Ungariei, averile la care aru avea dreptu familii ardelene, se li se restituie acestora.

26. In casu de a se inchieié pace cu turcii, aceea se nu fia ratificata de altulu, decâtu numai de principele si de diet'a Transilvaniei, éra staturile christiane se recunósca pe principele acestei tieri de moderatoru alu pazei.

27. Transilvani'a si principele acesteia nu cumva se fia lasati afara din pacea universalá, ci se se cuprinda intrensa si acésta tíera, inpreuna cu cele doue tieri romanesci, cu hotarale, ținuturile si fortaretiele loru, in conditiuni formulate de càtra aceleasi.

28. Mai. Sa se tie acestu tractatu in secretu mai strictu decâtu se intemplase altadata, cá se nu mai urmedie vreo tradare (la turci).

29. Cá Transilvani'a se fia »regnum incorporatum totius imperii«, totu asia si Ungari'a: Libertatea spirituala si fisica

a Ungariei se fia restabilita conformu diplomeloru vechi de cătra Mai. Sa.¹⁾

30. Maiestatea sa se nu primésca in nici-unu servitiu pe Ladislau Csáki, carele este proscrisu cá tradatoriu care a tradatu pe principe si tíer'a, a promisú paganiloru o parte mare a tíerei si a fugitu la pagani.²⁾

Acestea puncte Mai. Sa se le confirme sub cuventulu seu de rege, si de bunu crestinu, apoi si confederatii; éra pentrucá lucrurile acestea se nu ésa inainte de timpu la lumina si nici se nu se ia dela omulu principelui fàra asigurare, pater Dunod se puna juramentu, éra dupace tractatulu acesta se va confirma asía cum doresce acésta tíera, atunci actulu acesta se i se dea inapoi principelui.

Alaturand acestu proiectu la cele doue ale imperatului, enorm'a diferentia in pretensiuni este evidenta.

§ 14. Missiuni la Vien'a si pe la unii generali. In decursulu anului 1685 armele imperiale au inaintatu multu mai bine decâtu in celu trecutú, in care trupele avusera a lupta cu fórte mari lipse de victualii si de orice alte trebuintie cu atátu mai vîrtosu, cà si finantiele imperiali devenisera multu mai de inainte in lipsa si disordine infricosiata mai vîrtosu din vin'a unoru ministri parte risipitori parte si hoti rapitori; apoi apararea Vienei si despresurarea ei prin armatele confederate înca inghițisera sume fórte mari. Acum inse Leopold I. primise dela Pap'a Romei unu ajutoriu in bani de 300 mii florini, precum si permissiunea si binecuventarea, cá se póta lua câte o parte si din averile bisericesci spre a continua resboiulu contra tureiloru. A si avutu de unde se ia imperatulu, cà-ci episcopiile si monastirile erau fórte bogate. Asia de ex. dupa mórtea archiepiscopului Szelepcséni vrasmasiului neimpacatu alu protestantiloru, repausatu in 14 Ianuaru 1685 imperatulu a si incassatu din averea lui o suma de 170 de mii in auru si argintu, pe

¹⁾ Dupa cum arata Al. Szilágyi, acestu punctu 29 este stersu din originalu de unde ilu decopiase elu. Este in adeveru batetoriu la ochi acestu punctu pentru lectorii moderni.

²⁾ Despre acestu Csaki si despre frate-seu Stefanu va mai fi vorba destula.

lângă alte 500 de mii luați de la elu că împrumuturi pe când fusese împresurată Viena. Vădindu-și Pórt'ă otomană, că generalii lui Leopold se ținu bine atătu de către Croații și în Ungaria de sus, în cursul ernei ceruse pace chiar și prin mijlocirea lui Michailu Apafi, promițându-și ministrilor din Viena unu prezentu de 60 mii galbini, dacă voru îndupleca pe imperatoru la pace. Semena înse foarte, că pe când venise Dunod în Transilvania Cabinetulu imperatescu era decisu a lua și Buda și a scóte pe turci din toată Ungaria. Din cauze că acestea avuse și Dunod curagiulu că se dica ministrilor lui Apafi: Sau voiti sau nu voiti, Maiestatea Sa ve va apăra pe voi de turci.

Intru acea situațiune guvernulu lui Apafi află de lipsa că se trimitea la Viena că delegatu pe Ladislau (Vlad) Vaida, pe care-lu mai trimisese la imperatoru Leopold și în var'a anului 1683 intru ascunsu, că se nu afle turcii cari împresurasera Viena; acum înse, adevărat în 12 Aprile 1685 i s'au datu plenipotentia mai precisă, cum și instructiuni secrete relative la trecerea Transilvaniei de la protecțiunea Sultanului sub protecțiunea imperatorului că rege alu Ungariei, înse totu pe lângă condițiuni care se'i asigură independentia.

Lui i s'a mai comisu, că în drumu se tréca pe la cetatea Satmar ținută pe atunci de cei imperatesci, se cerce mintea generalului, se'i și céra salva guardia spre a puté caletori la Viena neîmpedecatu prin comitate; i se dete și învetiatura cum se se pórte la ministrii și la imperatoru, pe care avea se-lu róge, că Mai. Sa se nu sufere pe generalii sei a face reu Transilvaniei, se nu apere nici pe Ladislau (Vladu) Csáki și altele.

Despre învoiel'ă strictu secreta închietoată în 13 Apr. 1685 numai între primul ministru și generalu Michailu Teleki și între Dunod ne vomu informa din estrasele pe care le vomu da din câteva chronice mai demne de credință, care înse pe Teleki ilu ținu de mare tradatoriu.

Vădindu guvernulu lui Apafi că trupele imperiali înainte neîncetatu, se inpulpă și elu în Iuliu că se înroledie anume din comitatele feudali numai vreo 900, éra din Sasimea întielésă cu toate comunele romanesce din asia numitulu teritoriu regescu (fundus regius) trei mii de ómeni. Totu pe atunci se trimise unu delegatu în persón'ă lui Georgie Daczo cu

instructiuni si la pasia gubernatoru si comandante dela Buda, care in acelu timpu era Ibrahim, pe care apoi Carolu de Lotaringia in 14 Augustu l'a batutu aprópe de Strigon luandu'i treidiece de tunuri si tóte munitiunile. Unu altu delegatu anume Daniil Kabos fu trimisu la pasia din Oradea mare cu instructiuni de coprinsulu celoru destinate pentru pasia dela Buda, in care germanii si polonii sunt denuntiatu cá se apropia si amerintia acésta tíera cu invasiune, cá puterile christiane se prepara pentru unu resboiu mare, dupa acestea Apafi se escusa, cá daca a intratu in negotiatiuni cu Cabinetulu din Vien'a, a facutu acésta cu scirea si invoirea marelui vezir, prin urmare cu a Sultanului pe care'lu numesce in tóte actele prea potentele seu imperatu; in fine se apara in contra denuntiariloru ajunse la Pórt'a otomana dela rebelii Paul Béldi, Lad. Csáki, Emericu Tökölyi s. a.

Tóte aceste missiuni cu doue fetie n'au folositu tieri nemicu. Evenimentele schimbasera cu totulu situatiunea pàna in Septembrie. Ibrahim pasia celu batutu, la care fusese trimisu delegatulu Daczo, a fost ucisu din porunc'a Sultanului pentru atâtea perderi, éra in loculu lui fu trimisu la Bud'a betranulu Abdulrahman ostasiu precátu de vitézu pre atàta si viclénu. In Ungari'a de sus perduse si Tökölyi mai multe cetati si fortaretie, precum Krasznahorka, Onod, cetatea Eperjes, Tokai, Kallo si altele asia, in càtu si elu umilinduse trimise la Vien'a pe partisanulu seu Szirmay cá se céra pace, éra elu insusi vení la Oradea mare cá se róge pe pasia de acolo pentru ajutoriu, care inse dupace ilu ospetà bine, ilu ferecà in lantiuri si'lu trimise cu escorta la Ibrahim, de unde inse fu liberatu din porunc'a noului mare vezir Suleiman pasia si rehabilitatu in rangulu seu de principe vasalu in comitatele Ungariei superióre mai alesu la rugarea consórtelui sale a Elenei Zrini aparatórea heroica a Muncaciulu.

§. 15. ÉTAS I ANTID DUNOD. Acelu parinte iesuitu de origine din Burgundia in Franci'a, luase asupra'si o missiune din cele mai maretie: a castiga pentru dinastia imperatésca de Habsburg daca s'ar putea fàra versare de sange, una din tierile cele mai frumóse si minunatu dotata dela natura, locuita de popóra, ai caroru prea puçini fii sciau se'i pretiúesca in-

portanti'a, darurile si frumsetiele ei. Asia in Octobree 1685 dupa atatea victorii ale armelor imperatesci aflamu érase pe Dunod in Transilvani'a.

Pe 24 Octobree se convocase in Alba-Iuli'a diet'a tieriei, care lucrà intre certe si betii pàna in 7 Novembre. Aci iesuitulu plenipotent se presenta »in numele Maiestatiei Sale imperatului Romanilor« cu urmatóarele patru propuneri :

1. Polonii (cu cari imperatulu era confederatu) se nu fia suferiti a intra in Transilvani'a, cà-ci in casulu acesta óstea imperatésca ar fi silita se'i scótiã de aici si asia Transilvani'a ar deveni teatrulu si victim'a unui resboiu, ceea ce trebuie se se evite cu mare grija.

2. Turciloru se nu li se dea nici unu feliu de nutrementu, nici cai, nici nimicu, se si curme cu ei orice corespondentia si comunicatiune.

3. Cà gubernulu Transilvaniei se ingrijasca de quartire pentru treisprediece mii de ostasi in comunele mai bune si mai sigure din comitatulu Biharei in pregiuru de Oradea-mare, care era cetate tare si planulu era cà se fia impresurata si reluata dela turci, cari incubati acolo nu de multu, faceau mari stricatiuni locuitoriloru si rapacitatea loru se intindea pàna càtra Clusiu. Se se póрте grija si de tóte lipsele aceloru trupe fàra intardiare.

4. Cà nutrementu si tóte cele necesarie se se administre totu din Transilvani'a si pentru timpulu impresurarei acelei cetati.

In vederea acestoru pretensiuni diet'a adunata nesciindu cum se ésa din confusiunea sa, in 4 Nov. subscrise unu actu, prin care pe langa consiliarii ordinari ai principelui a mai alesu càtiva membrii din sinulu seu, pe cari îi obligà cà se lucre óresicum in permanentia cu gubernulu, cu titlu de deputati ai tieriei si cu plenipotentia larga, cà orice voru decide si lucra se fia decisu si lucratu in numele tieriei, éra consultarile si decisiunile loru se remàie strictu secrete, ceea ce in larm'a si certele dieteloru ar fi preste putintia a se observa. Prin acea mesura afacerile ori si cum, luara unu cursu mai acceleratu.

Dupa acestea abia in 27 Novembre se subscrise unu contractu, precum se numesce in documentu, intre Dunod

in numele imperatului si intre Michailu Apafi, prin care acesta se obliga a numera pentru óstea imperatésca din banii sei douedeci de mii de taleri moneta buna, éra din partea terei optdúeci de mii de taleri, in cinci rate incependu din 1 Dec. 1685 pàna in 1 Aprile 1686, se mai dea si gràu in natura diece mii de galete (cubuli), acestea inse sub conditiune, cá se nu intre niciunu ostasiu imperatescu in Transilvani'a propria si nici in alte ținuturi, cetati, orasie, sate dependente de Transilvani'a si nesupuse turciloru, cu esceptiune de comitatele Bihar, Arad, Békés, Severinu si Zarand, care de si se ținusera de Transilvani'a, turcii inse ocupasera cetatile si fortaretiile din acelea, de unde faceau fórte multe rele locuitoriloru. Ori care parte ar calca o singura conditiune din cele primite, contractulu se remana nulu si neavenitu.

In aceeasi dieta dela Alba-Iulia s'a decisu prin art. I. de lege, cá se se trimita la Vien'a deputatiune regnicolara, adeca nu numai in numele principelui, ci si in numele terei cu plenipotencia cá se mijlocésca unu tractatu de confederatiune si totodata protectiune, inse cu asigurarea independentiei interne a principatului in sensulu celoru 30 de puncte comunicate din partea lui Apafi prin Dunod. Membri acelei deputatiuni au fost alesi Ioanu Haller, Sigismund Perneszi, Mathia Miles sasu dela Sibiiu si Michailu Inczédi, caroru li s'a datu plenipotencia in regula, cum si instructiuni.

Intre acestea generalulu Veterani vediend atâtea traganari diplomatice a si apucatu se ocupe comitatulu Marmatiei cu unu regimentu de pedestri si cu patru de calareti. Episcopulu historicu Mich. Horváth dice, cá Veterani a ocupatu Marmati'a in urm'a invoieieli dela Alba-Iulia facute intre Dunod si Apafi; in acelu documentu inse dintre comitatele Ungariei incorporate mai de de multu la Transilvani'a sunt numite numai alte patru cá unele in care se póta intra trupele imperiali atàtu in ernaticu, càtu si cu scopu de a opera din acelea in contra turciloru spre a'i scóte din Oradea, Arad, Jenopole, Lipova, Lugosiu, Caransebes, de s'ar putea si din Temisióra si mai in scurtu, de preste totu. Fia acésta cum va fi, destulu cá incependu din Octobre 1685 comand'a suprema a trupeloru imperiale incepuse a calca si teritorie anexate din vechiu si supuse domniei transilvane, éra apoi in var'a anului urmatoriu

una parte din acelea trupe ajunse si pâna la Sibîu si in 1687 se infisera in tiera definitivu, precum vomu vedea indata si precum au prea meritatu barbatii de statu ai Transilvaniei că se fia tractati asia precum li s'a intemplat.

§ 16. Corespondentie personali intre principele APAFI si imperatulu LEOPOLD.

In 27 Sept. 1685 principele reclamase la imperatulu in contra unoru comandanti, cari lasau pe ostasi că se calce pe teritoriu ardeleanu, se rapésca se fure, se comitta si alte blaste-matii. In a dou'a scrisóre din 29 Sept. principele se plange din nou la imperatulu din caus'a excesselor ostasiesci, totodata inse'i face cunoscutu, că turcii aru voi se inchieie pace. Imperatulu respunde la ambele scrisori in 23 Nov. si 1 Dec. asigurandu pe Apafi, că Maiestatea Sa înca s'a scandalitu din caus'a excesselor si că a datu ordinu strictu la comandanti că se le infrene si se pedepseasca pe cei vinovati.

In câtu pentru dorinti'a Portii otomane de a pasi la pace, imperatulu observa lui Apafi, că turcii au incercatu si pâna atunci cale de pace, inse totu numai in termini generali, fâra a spune limpede ceea ce voru ei. Imperatulu astépta se védia conditiuni formulate limpede, dà inse principelui se pricépa, că Mai. Sa nu prea este aplecatu la pace cu turcii pâna cand nu'i va vedea scosi din tóte tierile la câte crede că are dreptu a le reocupa, preste acésta nici nu póte da crediementu aceloru pagani cari calca asia desu tractatele si cari apara pe rebelii din Ungari'a si le dau ajutoriu.

§ 17. Consultatiuni, decisiuni si missiuni secrete. Aflaramu din cele impartasite mai in sus, că diet'a din tónna instituisse pe langa principe unu corpu consultativu compusu din consiliari si din mai multi deputati. Dintr'una catalogu conservatu intre acte aflamu, că acelu consiliu era compusu din 51 membri deputati si magnati.

Nici principele nici acelu corpu consultativu nu se mai simtia siguru in capital'a tieriei Alba-Iulia si cu atátu mai puçinu in vreunu altu locu din tíera, de aceea ei in 30 Novembre se retrasera si se inbulçira cu totii in Sibîu, care in acea epoca era in comparatiune cu multe altele si cu art'a militara a timpului cetatea cea mai bine fortificata, impresu-

rata cu doue cercuri de zidu, cu bastile tari si prin pregiuru aparata înca si de lacuri afunde, care in timpuri de pace servia de pescuine bogate mai alesu pentru familiile patriciane dotate cu gustu rafinatu pentru mancari de pesce; lacuri erau preste totu, pe unde astadi se vede multimea frumóseloru gradini de legume si de pometu. Au adusu la Sibiiu si ceva trupe si tunuri dela Alba-Iulia, cá se fia bine paziti. De cu érna pâna tardiu in tomn'a anului 1686 se luara de aici multe concluse, se trimisera agenti, delegati si spioni in parti diverse, se inaintara instructiuni si se ținura corespondentie cu Constantinopole si Vien'a, cu generali imperatesci si cu pasiali turcesci, tóte in secretu, cum se credea, in realitate inse aflau atátu turcii câtu si germanii cele mai multe secrete ale acelu corpu consultativu, fiacare dela partisanii loru, cà-ci adeca nu avemu se perdemu din ochi nici pe unu minutu inpregiurarea, cà in totu decursulu acestoru evenimente de vreo sísesprediece ani câtu durasera resbóiele dintre Leopold si Pórt'a otomana, in Transilvani'a cele doue partide, una turcésca fórté numerósa si alta austriaca, au statu cá si in Ungari'a in lupta permanenta, adesea fórté inversiunata, care se tradá una pe alta, cà-ci in amendoue se aflau ómeni sau tradatori din natur'a loru si din interesse personali, sau si din ura neimpacata de partida, la care se adaozea in casuri dese ur'a religiósá, unu fanatismu orbu, de care crestinii in acele timpuri erau dominati in mesura, in câtu spre a'si resbuna o confessiune de ceealalta, avea intru nimicu a recurge la interventiunea si protectiunea mohamedaniloru, cari apoi isi bateau jocu de tóte confessiunile christiane.

Dintre acelea consultatiuni numeróse ținute la Sibiiu scótemu aici prea puçine numai spre a cunósce si din acelea gradulu de cultura cá si de barbaria, cum si caracterulu aceloró meni, cari cá fii ai acestei tieri aveau pretensiunea de a se ținé barbati de statu si mari patrioti.

In Decembre se iau óresícare mesuri de armare, se încerca a supune si pe aristocrati la purtarea unoru greutati ale tieri, sub pedépsa cà daca nu voru contribuì, se li se ia iobagii in proportiunea sumei aruncate pe fiacare si se se dea pre câte cincii ani in folosirea altora cari voru plati pentru ei.

Se arunca dare estraordinara si pe popii tuturor confesiunilor, éra dela popii românesci din tíer'a intréga se o incassedie protopopii din comunele Vintiu si Dai'a.

Se primisera sciri cá au intratu trupe imperiali pentru ernaticu pe teritoriu transilvanu sub comand'a infricosiatului generalu Antonie Carafa de origine din Neapole, faimosu pentru neauditele crudimi barbare executate la Debrețin, la Eperjes si pe airea. Consiliulu spariatu trimite la Carafa pe Franciscu Gyulai cá se'lu róge frumosu si umilitu se crutie tíer'a, se nu suferé jafuri, se'i si promitta doue mii de galbini si unu calu frumosu cu síea si cu totu ce se ține de aceea, se dea si secretariului 100 de galbini. Se'lu asigure totodata, cá cei 100 de mii taleri promisi armatei in tractatulu din 27 Nov. se voru platí nesmintitu. Aici ajunsese curagiulu acelu consiliu de statu alu lui Apafi.

Pentru cá se nu se strice nici cu Port'a, se i se trimita cátu mai curendu tributulu anualu si se se róge de crutiare.

Acelu tribut, care odinióra avuse nume de daru sau presentu, lat. munus solitum, pàna la Stefanu Bathori a fost numai diece mii de galbini, de si in acea epoca se ținea si Banatulu cu capital'a Temisiór'a si cu Lipa (Lipova) de Transilvani'a, éra in urmarea turburariloru lui Bekes (1573) acelu tribut se urcase la 15 mii de galbini; éra Gabr. Bethlen (1613—1629) si successorulu seu Georgie Rakoczi I au datu érasei numai câte 10 mii; G. Rakoczi II a numeratu 15 mii galbini, avea inse in posesiunea sa Oradea mare cu Comitatele Biharu intregu, Marmatia, Silvania si in Banatu districtele Caransebesi si Lugosiu, pe acestea inse Barcsai le perduse si totusi tributulu se urcase de atunci la câte 80 mii de taleri buni pe anu.

O decisiune cá nici-una se afla in sus citat'a colectiune alui Al. Szilágyi vol. I pag. 48 scrisa latinesce, care tradusa suna asia: »A pune tóta silinti'a, cá cei 45 se fia sugrumati si fàra sententia R. Éra D. L. cere mai departe, cá ce are se mai faca la stralucit'a Pórta otomana in privinti'a lui V. T.; intr'aceea se se cercetedie despre cele recerute in fine in presenti'a lui V. T. asupra acestei materii.¹⁾

¹⁾ In originalu cá titlu: „Sublatiojárol 45-nek.“

„In suffocationem 45 omnem adhibere operam etiam extra R. deliberatum. In Fulgida vero P. O. quid ratione V. T. facturum sit

Executiuni de acestea misterioase nu erau rare nici in alte tieri in vécurile trecute; aici inse ni se impune de sinesi intrebarea noue ardelenilor, cá cine se fia fost acei 45 de ómeni, cari trebuea se móra in secretu si fára nici-o judecata prin sugrumare, si prin ce sugrumare? cá in Turci'a cu frínghia ori sfóra in intunecimea prinsorei, sau in furci? Se póte cá cu timpulu se va descoperi si acestu misteriu.

Se dá ordinu cá se se faca patrudieci de mii de lanci. Sarmani ardeleni, se se arunce cu lanci in gurile tunurilor! Dara pentru ce se ne miramu asia tare de o nebulnia facuta inainte cu doue sute de ani, cand noi o vediu ramu cu ochii nostri in editiune noua comandata de cátra generali cu mintea intréga in a. 1848.

Se trimitu alti doi delegati la Vien'a, Ioanu Sárosi si Paulu Nagy cu alte instructiuni.

Se trimitu marelui veziru doi cai fórte scumpi, unul de 1000 fl., altulu de 200 galbini, se intielege, cu siele si paramente cu totu.

Consiliulu incérca invoice si cu Tökölyi, care inse avea ochii totdeauna pironiti asupra tronului Transilvaniei.

In 23 Martiu 1686 se ține dieta plenara la Sibiu fára rezultate memorabili.

Éta inse cá intr'aceea vine una alta scrisóre a imperatului Leopold cu data din 24 Martiu 1686 cátra principele Apafi, prin care acestuia i se face cunoscutu in termini fórte clari, cá planulu acelei campanii (ratio militaris) pretinde neaparatu, cá generalulu locotenente comitele Fridericu de Scherfenberg se intre cu o parte de armata in Transilvani'a pentru aparare, si Mai. Sa nu stà la indoiéla, cá ilustrulu principe nu numai va vedea cu placere acelea trupe, dara va si ingrijí de intertentiunea lor si va sta in buna intielegere cu numitul generalu.

In aceleasi dile vení o scrisóre din 20 Martiu si dela regele Poloniei Ioanu Sobieski cátra Apafi, in care i se face

D. L. ulterius expetit, interea inquirendum super requisitis; demum coram V. T. super hac materia.⁴ Cine au fost acei 45 sugrumati in strictu secretu? Vede oricine, cá ei n'au pututu fi nisce hoti ordinari, ci numai adversari politici.

cunoscutu că a trimisu din partea sa unu agentu secretu si crede ca acela va fi bine primitu.

Cei trei confederati mari Leopold, Sobieski si Venetia luasera adeca tóte mesurile, cá in acelu anu resboiulu se se pórte pe uscatu si pe mare, éra anume Buda se fia luata cu orice pretiu. Unde mai puteau acei trei astepta dupa atâtea tandalituri ale feudaliloru nostri ardeleni.

In Aprile mai vine si alta scire positiva din Poloni'a, că si țiarulu Russiei a intratu in confederatiunea celoru trei puteri si că acesta e decisu a da de lucru tatariloru in Crime'a, pentrucá se nu póta alerga in ajutoriulu turciloru.¹⁾

Cei patru delegati dela Vien'a inaintasera la Sibiiu unu raportu secretu din 26 Aprile 1686 in care densii arata intre altele, că orasiulu Dobriținu, care de si era supusu gubernului Transilvaniei, suferise fórte multu din partea lui Carafa, stá fórte reu denuntiatu la curtea imperiala, totusi s'a scrisu acelui generalu cá se fia mai crutiatoriu, dara ministriloru nu le poti crede nici dupa ce se va face investigatiunea.

Alta scire ce spariase mai multu din scrisórea celoru patru delegati era, că díece mii de trupe nemțiesci au se tréca prin Transilvani'a in Munteni'a, unde le astépta Ladislau Csáki si pater Dunod, prin cari Sierban Voda se obligase la curtea imperiala, că indata ce va intra óstea germana de díece mii in tiér'a lui, elu înca se va rescula pe fatia cu óstea sa de douedíeci de mii in contra sultanului. Asia se credea in Vien'a.

Mai dintr'odata cu acelu raportu dela Vien'a venira doi ungureni Gabriel Kende si Adam Bancsi cá delegati aducèndu si doue scrisori din 28 Aprile, càtra principele si càtra consiliu dela Emericu Tökölyi, care atunci se aflá in Ienopole, adeca intre turci in comitatulu Aradului. Scopulu acestei missiuni din partea lui Tökölyi era, cá se induplece pe Apafi la confederatiune cu densulu cá principe alu Ungariei superióre impusu de sultanulu, cum si cu Pórt'a otomana in contra lui Leopold; totodata pretindea, cá gubernulu tierei se'lu lase a trece cu ai sei Curuti prin Transilvani'a. Se respunde lui Tökölyi in 5 Maiu prin scrisori si prin delegatulu Gabr. Kabos in 10 puncte, că pretensiunea nu i se póte inplini atáta din

¹⁾ Scrisórea lui Ioannes Christophoros din Leopole 13 Aprile 1686 càtra Apafi, la Szilágyi Vol. I pag. 83—4.

causa că Apafi nu are nici-unu ordinu în acésta privintia dela sultanulu, cătu si că în unu casu că acela trupele germane ar inunda indata tiér'a, care apoi s'ar preface la momentu în teatru alu resboiului.

Intru adeveru că se si primise o scrisóre a generalului com. Frid. Scherffenberg cu dat'a din Satmar 1 Maiu, în care acesta face cunoscutu principelui, că dupăce curtea imperiala are informatiuni fôrte sigure despre planulu determinatu alu turciloru de a strabate cu óste în Transilvani'a si a schimba chiáru si guvernulu acestei tieri, elu Scherffenberg a primitu ordinu strictu de a preveni pe turci, adeca a intra în Transilvani'a spre a o apara si a'i ajuta cá se scape de domni'a turcésea si se'si asigure fruntariile (hotarale) vechi, pe care le avuse înainte de invasiunile turcesci; decí generalulu invita pe Apafi, cá se'si adune cătu mai curend óstea sa, se o inpreune cu cea imperiala, adeca se operedie pe fatia; se ingrijasca fôrte bine si de intertentiunea trupeloru, pentru cá acelea se nu fia necesitate a'si lua ele incele totu ce le trebuie; se si publice popóraloru că n'au se fuga, nici se'si parasésca satele si lucrulu campului, pentrucá elu nu vine cá vrasmasiu, ci cá bunu amicu, protectoru si conservatoru alu tieréi; pre langa acestea are si instructiuni cá se tie cea mai strinsa disciplina militara; éra în cătu pentru alte afaceri generalulu trimite la Apafi pe unu delegatu unguru în persón'a lui Adam Kender si'lu róga cá acestuia se'i dea crediementu în tóte câte'i va inpartasi, se dea salva guardia si la tabelarii (expressi), pe care'i va trimite de aci înainte cu scrisori.

Scherffenberg era cá si Veterani, unulu din puçinii generali intiepti, inaltati preste urele nationali si religióse, umani si crutiatori pâna unde le permittea datori'a, juramentulu si gravitatea situatiunei, ceea ce respira din tóte numerósele corespondentie latinesci continuate cu guvernulu lui Apafi tóta var'a pâna în Augustu, cand a primitu si elu ordinu cá se plece curendu cătra Bud'a. Era înse nespusu de greu a se întielege cu barbatii de statu ai Transilvaniei, cari pe langa ce se aflau desbinati între sine, se mai leganau si în speranti'a desiérta, că prin resbóie îndelungate de mai multi ani obosindu si slabindu ambele imperii mari, ei prin luare de mesuri palliative se voru stracura cá prin urechile

acelui si voru asigura ceva mai bine independenti'a tiei care fusese compromissa fôrte greu dela 1661 încóce.

Dintr'unu documentu publicatu la Szilágyi¹⁾ se vede, că Apafi si consiliarii sei totu ar fi voitu se chiame sub arme unu numeru maricelu de trupe, că inse nobilimea obligata in puterea legiloru tiei a face servitiu sub arme, pentru care era scutita de orice alte greutati ale tiei si in locu de simbria sau salarie aveau servitiulu iobagiloru cu sutele de mii, fugea de arme cá nesce femei fricóse, cautau totu felilulu de usi laterale cá se scape; fugeau si nici cu pedepse aspre nu puteau fi induplecati a se inarma sau cum se dicea in legi, a se scula si a incaleca (insurgere, ung. felülni). Multi angajau in loculu loru feciori de iobagi, caroru li se promittea marea cu sarea. Asia de participare seriósa si inspiratóre de respectu la acelea resbóie din partea acestei tiei nu putea fi vorba in nici-unu intielesu. Corespondentie dese cu vezirii si cu pasialii, cá si cu generalii imperiali, delegatiuni unele dupa altele la Constantinopole si la Vien'a au urmatu si in anulu acesta cá si in cei doi anteriori. Vezirii inse le plesniau in fatia, cá conspira cu germanii; acestia éra le diceau, că ardelenii sunt tradatori ai causei christiane la mohamedani, ceea ce se si intemplá in adeveru, precum este si probatu prin multe documente; inse ce mai trebuescu aici alte documente, dupace lumea européna vediuise intr'o serie de ani pe comitele Emericu Tökölyi cum a inchinatu Ungari'a superióra Sultanului, cum a primitu dela acela Athname (diploma) de principe vasalu, cum alergá sub steagurile lui ungurimea din ambele tiei cu diecile de mii, si cum operatiunile sale dependeau dela ordinele date de către marii veziri si sardari otomani.

Cei patru delegati numiti mai sus trimisesera dela Vien'a unu proiectu de tractatu compusu din 20 de puncte, in care se coprindeau cele mai multe puncte formulate de către consiliulu principelui si comunicate lui Dunod in Aprile 1685. Consiliulu sau cum se numía acum, Deputatiunea lui Apafi cerédu câteva modificatiuni essentiali, respinse acelu proiectu si'lu întórse la Vien'a, de unde preste puçinu veni érasí modificatu ceva. Consiliulu nici asia nu'lu acceptà, ci mai trimise

¹⁾ La paginele 92—96.

la Vien'a unu delegatu in persón'a lui Paul Nagy cu doue parecchi de instructiuni, unele de presentatu, altele secrete, de ținutu in sinu. In acelasi timpu Apafi si consiliulu seu se a dresara cá si cu alte ocațiuni, la turci, la generalii lui Leopold, la Tökölyi, înca si la Mavrocordat, care era dragoman (interprete) la Pórt'a otomana; acesta inse in respunsulu seu le si spuse verde, cà ardelenii ambla cu doi bani in trei pungi.

Generalulu Scherffenberg perdiendu'si tóta patienti'a si urênduise de atâta corespondentia séca, incepù se inaintedie dintru o septemàna in alt'a, mai antaiu pàna pe la Desiu, mai apoi spre Clusiu; éra fiindcà gubernulu tieriei nu ingrijíá de mijlócele vietiei soldatiloru sau asía numitu proviant (pe turc. Zaherea), soldatii descoperindu gropile pline de grâu ale magnatiloru își facea pàne, éra vite de taiatu luau fàra alegere. Numai dupace trupele ajunsera sub murii cetatii Clusiului se mai scuturà si consiliulu, mai alesu cà si germanii comitteau multe brutalitati. Nobilimea se ascundea si ea cá prin gauri de sióreci, cá si satenii de prin pregiuru. Atunci gubernulu denuntia pe Scherffenberg la curte, éra pe Curtea Vienei o denuntia la sultanulu si chiama pe turci in ajutoriu. Scherffenberg inse tare in instructiunile sale amerintia lui Apafi cu sile rele, inse si Apafi ilu infrunta aspru in 18 Maiu pentru dèvastatiuni; generalulu inse in alta scrisóre ilu numesce perfidu, fatiaru care ține cu paganii; dupa aceea totu inaintandu dintru o statiune in alt'a si dintr'unu ținutu in altulu in 14 Iuniu ilu vedemu in Secuime pe la Odorheiu; in 3 Iuliu la S. Sebesiu, éra in 9 Iuliu se afla in fati'a Sibiiulu la comun'a Turnisóru (Neppendorf) si prin pregiuru cu tóta óstea sa, pe care unii scriitori o punu la siepte mii, langa care se alaturase si Lad. Csáki adversariulu lui Apafi cu unu regimentu comandatu de elu.

Scherffenberg a cerutu se intre in cetate, cá se tractedie in persóna cu principele, s'au opusu inse chiáru si sasii. Intr'acestea Scherffenberg a primitu ordinu cá se alerge si elu cu trupele la Bud'a, si asía Sibiiulu scapà cu prea puçina versare de sange intemplata pe camp'i'a de càtra Turnisóru, unde soldatii germani vediendu disordinea ce domnia in óstea secuiésca adusa asupra loru, se arunca pe ei, le spargu lagarulu si'i iau la fuga, pre cand comandantele

loru esise dela o betia din Sibiu si nu mai sciuse unde-i sta capulu.

In totu timpul acesta consiliulu lui Apafi asteptase ajutoriulu turcescu cerutu cu deadinsulu si promisulu cu inganfare orientala; intrase si Tokolyi cu oste pucina in comitatulu Hunedorei pana pe la Dobra si Ili'a, dara provocatu ca se esa, dupace devastata tinuturile si omenii sei tractau pe femei ca si turcii, fu atacatu pe neasteptate de catre ardeleni si elu scapa cu fug'a, din care cauza reclamata la Porta. Acum inse marele vezir avea in ochi numai planulu imperialiloru de a impresura Bud'a, prin urmare de a merge elu insusi cu tota oatea spre despresurarea acelei capitale.

§ 18. Una lege martiala barbara si caracteristica. In cursulu anului 1686 catu au locuitu principele Apafi cu famili'a, cu ministrii, consiliari, magnati in Sibiu, se nasceau multe certe si discordii intre multimea acelu ospeti si intre locuitorii sasi dedati din mosi de stramosi la unu modu de viatia, care difere si pana in dio'a de astadi forte multu de alu magiariloru preste totu si cu atatu mai virtosu de alu aristocratiei si alu argatiloru acesteia. Mai rodea la bun'a intielegere inca si prepusulu greu, ca Sasimea ar lucra cu totadinsulu pe sub mana, ca Transilvani'a se devina puru si simplu sub domni'a imperatului Romaniloru, fara a mai tine la o alta independentia propria, decatu celu multu la unu vaivodatu precum fusese acesta tierra pana in 1526, numai privilegiile si tote prerogativele sasesci, era mai pre sus de tote libertatea deplina a confessiunei loru augstane se fia respectate si asecurate pe veci cu tote veniturile si visteriile de cate au avutu parte pana in acelea dile. Urgi'a intre aristocratii feudali si intre patricianii sasi ajunsese la crisa atatu mai mare, cu catu de alta parte era prea bine cunoscutu, ca precum in Ungari'a si in alte cateva tieri, asia si in Transilvani'a tendenti'a neadormita a magnatiloru feudali a fost de regula, ca se subjuge si se iobagesca nu numai pe poporatiunea rurala, ci si pe locuitorii orasielor; apoi sasii din Transilvani'a avusera mai multe oca siuni de a lupta contra acelei tendentie cu atatu mai virtosu, ca cateva sate sasesci au si fost iobagite greu in cursulu timpuriloru, intocma ca si cele unghuresci si romanesci.

Dupa mai multe încercari, in fine acelea certe se impacara de ocamdata prin contractu formalu intaritu cu juramentu si cu decretu de asigurare subscrisu de Apafi in 18 Maiu¹⁾. A si fost timpulu supremu, că încai fruntasii din cele doue nationalitati se lase la o parte discordiile reciproce, pre cand trupele lui Scherffenberg venia totu mai aprópe si pre cand marele vezir Suliman pasia aflase cu cale a se adresa dela Adrianopole in 11 Iuniu cu unu ferman de a dreptulu càtra natiunea sasésca si nu prin guvernulu lui Apafi, éra sultanulu Mehmed prin scrisóre din aceea si infruntase pe principele, pe care in alta scrisóre ilu numesce iobagiu alu sultanului si hereticu, ii si amerintia cu perire totala lui si la tóta tíer'a, daca va trece in partea imperatului Leopold.

Dara in acea situatiune grea o simpla impacare a fruntasiloru nu era de ajunsu. Propri'a cetate a Sibiiulu pre càta era impresurata de ziduri, gema de multimea familiiloru magiare si sasesci refugiate din suburbii si dela sate cu averile loru mobile. Preste acésta se prevedea, cà daca nu voru putea oprí nicairi in tíera pe Scherffenberg, elu venindu va bombarda cetatea si va cerca se o ia. Pentru acestu casu urmá cá se se proclame o lege martiala, ceea ce se si intemplà sub data din 22 Iuniu in termini si in stilu care, de nu aru mai fi si alte probe nenumerate pentru starea de barbaria si crudelitate de inainte cu doue sute de ani, vedescu de ajunsu lips'a de cultur'a inimei, de sentimente humanitarie.

Acestu actu scrisu cá cu sange, titulatu cu terminu latinescu *Edictum*, redactatu inse in limb'a magiara in treidieci de puncte sau articlii si emanatu in numele principelui Mich. Apafi, coprinde urmatórele pedepse:

1. Cei cari batjocorescu pe altii prin cuvinte urite, se fia batuti cu betie; cei ce blastema sau injura (suduie) pe altii cu dracù se'lu ia, alu dracului se fia si altele ca acestea, se móra.
2. Celu care nu ar saluta cum se cuvine, se fia pedepsitu dupa natur'a delictului seu.
3. Celu ce ar amerintia cu arma, cu bataia, se fia batutu tare cu betie; celu care ar versa sange din mania, ar taia sau inpusca asupra altuia, se móra.

¹⁾ A se vedé la Szilágyi op. cit. tóte patru documentele pag. 152—156.

4. Celu aflatu in curvia, daca e persóna necesatorita, se fia pusu pe prangu¹⁾; cei casatoriti daca sunt adulteri si cei ce facu sila, se móra.

5. Cei ce fura lucru mai scumpu de trei florini, se péra in furci; totu asia se móra cei ce fura pe cameradu, sau pe ospetariu sau pe altu óspetu, se móra; cei ce fura mai puçinu de 3 fl., se fia batuti cumplitu, se si întórca daun'a.

6. Cei cari ocupa quartire in sila sau cu dauna mare a proprietariului casei, se fia batuti si aruncati in prinsóre. Cei cari aru sili pe ospetariu cá se'lu întrețina fàra nici-o plata, se móra.

7. Cei cari aru lua ori fura pe strada unu obiectu numai de unu banu, se fia batutu. Cei cari esu la drumu si iau victualii, lemne, oi s. a. dela cei cari le aducu de vendiare, se móra.

8. Cei ce aru esi pe la sate cá se ia orisi-ce cu sil'a dela saracime, se móra.

9. Suna despre sierbii fugiti cá se fia prinsi.

10. Totu despre sierbi cari aru esi fàra scire, se fia batuti.

11. Daca domnii nu'si pedepsescu pe sierbii loro, se fia pedepsiti domnii.

12. Cei ce nu se supunu mai-mariloru, sau se si scóla asupra loro, se móra.

13. Oricare este pusu la unu locu cá se stea de paza si nu stà, se móra.

14. Cei pusi de paza pe la bastile sau airea in fati'a vrasmasiloru de afara, daca aru vorbi cu ei sau ar corespunde, se móra.

15. Nimeni se nu ésa nóptea fàra falinariu sau facla sub grea pedépsa.

16. Cine nu are de lucru pe la ziduri si bastile, se nu mérga pe acolo sub perderea vietiei.

17. Fiacare se stea la postulu unde este pusu; daca nu stà, se móra.

18. Sergentii de nópte pusi sub comand'a lui Ladislau Székely, daca nu voru cercula preste totu, cá cetatea se nu fia periclitata, cu mórte se móra.

¹⁾ Dela germ. Pranger, podeciu de rușine.

19. Totu asia se fia si oficiarii cu grija mare sub grea respundere.

20. Dela portile care stau deschise, niciodata se nu lipiasca pàrcàlabii sau locotenentii sub perderea vietiei.

21. In casu de pericolu mare au se comande in cetate generalii, éra dupa impregiurari si primarii cetatii.

22. Nimeni se nu cutedie a convoca adunari nici a esi din cetate fàra permissiune prealabila, nici se vorbïasca cu vrasmasiulu sub pedéps'a mortii.

23. Orice scire ar primi cineva relativa la principe si la afacerile publice, se fia obligatu a le denuntia la auctoritatile competente, éra celu ce ar lati sciri minciunóse se móra.

24. In casu de a veni scrisori dela vrasmasi sau dela oricare altulu, nimeni se nu cutedie a le citi sub pedéps'a mortii, ci se le submitta la mán'a principelui, sau la vreunu consiliariu ori la primariulu cetatii.

25. Functionarii de tóte categoriile si tóta nobilimea se se presente la principe de doue ori pe di, deminéti'a la 5, dupa amiédi la doue óre si de aci se'si astepte ordonantiele. Cei cari nu sunt in functiuni, se mérga mai desu la palatu si se pazésca persón'a principelui.

26. Se fia la tóte casele apa de ajunsu pentru casuri de incendiu, éra cei cari aru fura la ocaasiun de acelea, se móra.

27. Nici nóptea nici dio'a se nu pusce nimeni fàra trebuintia, éra celu ce ar puşca dio'a se fia batutu, celu care va puşca nóptea, se móra.

28. Cand se inchidu portile pe inserate, se fia visitata cu ochi ageri inpregiurimea.

29. Care va face larma fàra causa grea, se móra; totu asia se móra si acela, care in casu de pericolu nu va merge armatu bine la loculu seu.

30. Tóte causele respective se fia pertractate si judecate conformu legii militare. Acestu edictu inse are valóre numai pentru impregiurarile de fatia.

Asïa dara cu ocaasiunea apararii Sibiulului pedéps'a mortii se putea enuntia pentru delicté in 22 de casuri. Diferenti'a in natur'a delicteloru specificate in acestu edictu era fórte mare, pedepsele inse erau numai doue, batai'a si mórtea, acésta inse

in cele mai multe casuri, pentru injuraturi sau furtu de trei florini cá si pentru corespondentia cu vrasmasiului si tradare.

§ 19. Înca si proiectulu alu treilea de tractatu respinsu orbesce. Amu vediutu mai in sus cá membrii acelei deputatiuni regnicolare au fost I. Haller, Sigm. Perneszi, Mathias Miles sasulu si Mich. Inczédi. Dupace gubernulu si consiliulu delegatu alu dietei respinsese doue proiecte venite, acei delegati s'au pusu din nou in relatiuni cu ministrii imperatesci si au mijlocitu sub dat'a din 28 Iuniu 1686 unu nou proiectu cevasi modificatu dupa voi'a consiliului Apafianu si mai adaosu cu unu singuru punctu, in câtu acum proiectulu de tractatu care era se ésa in forma de diploma, coprindea 21 de puncte, pe care leau subscrisu din partea imperatului comitele Ferdinand de Dietrichstein, Hermann marchionulu de Baden si Emericu comite de Strattman, éra din partea Transilvaniei acei patru delegati numiti acilea.

Nici cu acestu proiectu nu au fost indestulati barbati de statu ai lui Apafi; ei l'au respinsu cu cerbicía mai virtosu din cauza, cá in punctulu 19 se coprinde clausul'a, cá pre câtu timpu voru dura resbóiele cu Pórt'a otomana, curtea imperiala se aiba dreptu a tiné in cetatile Clusiu si Deva câte $\frac{2}{3}$ parti de garnisóna din armat'a propria pe langa $\frac{1}{3}$ trupe transilvane. Acésta conditiune era pusa asia de cátra cabinetulu din Vien'a, in câtu nefiindu primita, se cadia proiectulu intregu, precum a si cadiautu. Acea anulare a proiectului se esplica usioru: Cabinetulu imperialu judecandu din experientia indelunga nu dedea in fundulu sufletului seu nici-unu crediementu lui Apafi si maioritatiei magiare calviniane din gubernulu acestei tieri, dieu inse nici acestia nu credeau nici-unu cuventu din promissiunile Vienei; turci ori germani, catolici ori mohamedani, feudaliloru din acésta tíera in a celu vécu le era totu una.

Acestu proiectu de tractatu este cunoscutu in istori'a tierei sub nume de Hallerianu, numitu asia dela conducatoriulu delegatiunei, care síediuse in Vien'a parte mare din a. 1686. Amara parere de reu a simtitu aristocrati'a feudala indata la câteva luni dupa respingerea cerbicósa a proiectului destinatu a se pface in diploma sau mai exactu in lege

fundamentală a statului Transilvaniei, schimbându numai protecțiunea puterii mohamedane cu altă cristiană. De aceea noi la calcăiului acestui opus alu nostru vom reproduce disulu proiectu in textulu originalu, pentrucă lectorii se aiba ocașiune de a'i compara coprinsulu cu alu diplomei Leopoldine si cu tôte prefacerile câte s'au intemplatu in viați'a publica a acestei țieri de ani doue sute încóce. Nu că dóra locuitorii acestei țieri si mai deaprópe poporulu romanu ar avea cauze de a jali prea multu perderea drepturiloru pe care era se le aiba tiér'a cá principatu independentu in puterea acelu proiectu, daca elu s'ar fi prefacutu in lege fundamentală, ci numai cá se invetiamu ce urmari póte se aiba pentru o tiéra trufi'a si vanitatea unei oligarchii, cand aceea nu se bucura de simpatiiile popóraloru, nu'si cunósce de locu neputinti'a sa si totusi voiesce se faca figura de putere mare.

Negotiarile si intrigele se incepura din nou, corespondentie, instructiuni, missiuni secrete, armari si alergaturi nu mai aveau capetu asia, in câtu numai in desu citat'a colectiune a lui Al. Szilágyi aflamu din 1 Iuliu până in 27 Augustu unu volumu de 94 acte, mai tôte relative la cestiunea de viația de mórte a autonomiei acestei țieri sau a desființării sale cá principatu.

Buda Intr'aceea capital'a Bud'a cade in 12 Septembrie intre cele mai selbatece versari de sangé in potestatea armatei comandate de Carolu de Lotaringia si de alti câtiva generali gloriósi, éra armat'a turcésca fu scósa până preste Simontornya, Pécs si Seghedin de vale.

Din acelea dile epocali sórtea principatulu Transilvaniei se putea considera prea bine cá sigilata. Cabinetulu Vienei nu putea se uite niciodata, că guvernulu lui Apafi de voia de nevoia ajutate pe turci de câteva-ori in contra imperatulu nu numai cu victualii in sume considerabili, ci si cu trupe, éra mai vîrtosu că malcontentii din Ungaria oricand perdeau bataliile, totdeauna scapau cu miile in Transilvani'a sub apărarea lui Apafi susținutu de Pórt'a otomana. Asemenea clerulu rom. catolicu din Austri'a si celu din Ungari'a prea decisu a extermina protestantismulu cu ori-ce pretiu, vedea bine, că pre câtu tîmpu acesta este susținutu cu taría de cătra cele doue popóra protestante din Transilvani'a, magiari si sasi,

protestantii din Ungari'a niciodata nu se voru putea extermina de totu, cà-ci ei refugiatii dincóce nu voru inceta cu propagand'a loru si voru încerca se'si recastige cu armele in màna drepturi, biserici, scóle si mosii rapite, precum s'a si intemplat de regula într'unu periodu de preste una suta de ani. Acum incepura se'si ridice capetele si catolicii din Transilvani'a cari pàna atunci erau asupriti. De aici vedemu pe catoliculu Stefan Csáki frate alu lui Ladislau cá comissariu trimisu in Ungari'a superióra de càtra cabinetulu din Vien'a alaturea cu com. Ladislau Károlyi, cá se ocupe éراسi barbatesce biserici si scóle dela protestanti. Tökölyi înca fusese batutu si adusu in strimtóre. Dupa proverbiulu romanescu »jóca ursulu la vecinulu«, locuitorii Transilvaniei avea tóta dreptatea cá se se téma de mai reu.

In acea situatiune gubernulu si asi'a numit'a deputatiune aflara cu cale cá se urmedie si pe viitoriu acea politica de neutralitate, care semaná multu cu siederea pe doue scaune, adeca se nu se strice nici cu Port'a otomana nici cu imperatulu, pàna cand sortile resboiului care se continuá cu tóta furi'a, nu voru fi cunoscute si mai bine. Asia pe langa ce tier'a isi avea la Pórt'a otomana pe agentulu seu stabilu, fu trimisu din nou si la Vien'a consiliariulu Franc. Gyulai cu missiune cá se mijlocésca confirmarea sus atinsului proiectu Hallerianu, din care se se stérgea numai punctulu ocuparei Clusului si alu Devei; dupa aceea in 19 Octobre se deschise dieta in Alb'a-Iuli'a, in care se votara pentru ostiri bani, cerealii si vinuri in cantitati mari. Aceeasi dieta mai votá si nesce legi, la care generatiunile moderne se potu uita cu patru ochi; ea adeca opri semenarea si folosirea de doue plante pàna atunci straine in acestea tieri, adeca de cucuruzu (papusioiu, porumbu) si de tabacu (tutunu, Herba nicotiana). Cu alta ocasiune diet'a tieriei mai votase o lege, prin care se poruncia poporatiunei sub pedépsa de bataia, cá se prinda si se ucida tóte vrabiile, cioicele, ciórele si corbii; éra acésta lege a fost observata pàna càtra anulu 1830 si celu care serie acestea își aduce prea bine aminte, cum baiatii cautá ciuburi de pui, éra pe vrabiile mari le prindea cu lățturi de peri de calu si apoi capetele loru inșirate pe sfiori le administrau la primarii comunei.

In 13 Febr. 1687 se ținù alta dieta la Fagarasiu, pre cand venise si Gyulai dela Vien'a cu resolutiune din 16 Ianuariu, in care imperatulu declarase rotundu, cà in proiectulu Hallerianu nu mai face nici-o modificare, cà inse isi reserva continuarea negotiariloru.

Dieta informata despre nereusirea lui Gyulai, cá si cum ar voi se si resbune de imperatulu Leopold, a votatu si pe acestu anu tributulu de 80 mii taleri pentru sultanulu. Asia tier'a deveni dintr'odata tributara la doue imperatii.

In acea dieta se intemplà si unu scandalu provocatu prin o pedepsa barbara. Unu aristocratu secuiu anume Valentinu Biro mustrase aspru pre altu aristocratu mai mare anume Grigorie Bethlen pentru rapacitatea lui; acesta inse era amicu intimu cu atotopotentele Mich. Teleki. Bietulu Biro fu datu in judecat'a dietei, éra acésta 'lu condamnà ca se i se puie in capu o palaria de paie cu péna de cocosiu si asia se se róge de ertare la Bethlen, éra apoi se i se traga betie pe prangu, adeca pe unu tetrapodu sau podeiu asiediatu pe piati'a publica, alteori la vreo pórtã a cetatiei, unde se aflá si câte o cotrétia sau cotigariu, in care se inchideau bietii țigani, ceea ce s'a vediutu in unele cetati mai mari pâna càtra anulu 1848.

Aceasi dieta din Fagarasiu primise si scirile cele mai fioróse despre ne mai auditele torturi si feliuri de mórte, la care erau supusi din nou protestantii din Ungari'a superióra si care a duratu câteva luni sub conducerea cumplitului tiranu generalu Caraffa. Despre acelea crudimi inse ne vomu informa la altu locu din escerptele care voru urma din câteva chronice.

§ 20. Innoirea resboiului cu turcii si ocuparea Transilvaniei. Port'a otomana nu voiá se suferen neresbunate enormele perdi incercate in totu anulu 1686; sultanulu si noulu mare vezir decisera campania noua pentru a. 1687. Era temere cà acum ostile turcesci voru strabate si in Transilvani'a. Mai faceau si moldovenii invasiuni prin muntii secuiesci. Atunci consiliulu tieriei se aduna in resiedinti'a principesei Ana la Blasiu, unde se iau câteva mesuri de aparare, se trimitu si agenti cu daruri atátu la comandantii turci câtu si la germani; se mai arunca si contribu-

tiuni fórte grele pe locuitori, cá si cum s'ar prepara si acésta tíera de resboiu.

Abia se luasera acelea mesuri, pre cand ajunge si la curtea lui Apafi scirea teribila din Ungari'a, cá in batali'a din 12 Augustu dela Mohaciu, unde noulu m.-vezir Suleiman atacase pe ducele Carolu de Lotaringi'a, turcii au perdutu optu mii morti, doue mii captivi, alti atáti turci s'au inecatu in baltile blastemate de prin pregiuru, unde inainte cu 161 de ani se inecase independenti'a tieriei impreuna cu nefericitulu rege; au mai peritu si alta parte din óstea turcésca pe podulu dela Esecu, care rupenduse a cadíutu cu ómeni cu totu in riulu Drav'a. Tabar'a turcésca intréga cu tóte tunurile si cu valori de cincí milióne florini au cadíutu prada invingatoriloru. Urmarea imediata a stralucitei victorii a fost de o parte, cá mai multe cetati si fortaretie dominate pâna atunci de Osmani, Esecu, Vucovár, Valpo, Pojega, Petrovaradinulu si Sirmiulu (Srem) intregu au cadíutu fâra multu versare de sange in potestatea imperialiloru, éra de alt'a, cá acelasi duce s'a decísu cá dupace va mai lua câteva mesuri noue relative la Ungari'a de sus, adeca contra lui Tökölyi si a protestantiloru, se plece cu o parte buna a óstei sale dreptu la Transilvani'a.

Ducele Carolu avuse dupa batali'a dela Mohaciu mari neplaceri cu cameradii sei generali Ludovicu de Baden si cu electorulul Bavariei, cari nu se invoisera cu planulu lui de a lasa pe turci asia batuti si luati pe fuga cum erau si a conduce armat'a in Transilvani'a. Cei doi principii aru fi voitu cá se strabata pâna departe in tierile turcesci; deci ei plecara maniosi la Vien'a, éra Carolu lasandu pedestriema prin mai multe garnisóne apucà in Septembre calea pe la Seghedin numai cu regimentele calaretie si cu optu tunuri prin deserte, preste sate devastate cu totulu si parasite de locuitori, printre balti puturóse, din care nici vitele nu puteau bé apa, apoi prin tinuturi selbatice crescute cu bozu, brusturi si scaieti cá paduri, pe unde numai calarimea putea sparge drumu, cá se póta inainta si ómeni pedestri. Acésta era starea in care se aflá pamentulu Ungariei in 1687 dupa domni'a turcésca de 150 de ani. Dela Seghedin óstea apucà pe Tisa in sus la Solnocu, unde trecù ríulu, de unde se indreptà spre Transilvani'a si la finea lunei ajunse la fruntarii. In 1 Octobre Carolu cu

1687
161
1726

statulu seu maior se aflá in fortareti'a dela Sïomleu (Somlyó), de unde trimise pe generalulu Houchin, si pe secretariulu seu anume Tylli (ambii francesi) la principele Apafi, care pe atunci petrecea in resiedinti'a sa dela Ernot (Radnot) la Murasiu, cá se'i faca cunoscutu, cá scopulu ducelui este, cá se liberedie acestu principatu de jugulu turcescu; deci gubernulu Mariei sale se ingrijasca de nutrementu pentru armata si de quartire pe érna, se si primésca in câteva cetati garnisóna germana.

Apafi aflase câte ceva mai de inainte despre planulu ducelui Carolu, de aceea apucase a trimite din nou deputati la Vien'a cari se mijlocésca crutiarea tierii de ocupatiune; aceia inse venira acasa cu respunsu negativu insoçitu de amerintiare, cá de nu va primi armat'a de buna voia; aceea totu va intra prin versare de sange. Atunci Apafi trimise o deputatiune rapede inainte lui Carolu la Székelyhida cu ofertu de 100 mii taleri si victualii, numai se nu intre armat'a in tíera. Ofertele acestea au fost respinse, éra armat'a germana a intratu. In 16 Octobre ducele Carolu ajunsese la Clusiu, unde cerù cá se i se deschida portile. Clusianii totu cu capulu mare, totu infumurati cá totdeauna, nu voira se'i deschida, pàna cand Carolu isi infipse tunurile asupra portiloru, cand apoi se deschisera curend si Carolu intrà cu statulu seu maior in cetate, éra óstea o inparti in tíera si mai alesu in cetati si fortificatiuni. Delegatii lui Apafi anume Georgie Bánfi fiíulu lui Dionisie celui taiatu la Betleanu, Petru Alvinczi protonotariulu si Sigism. Pernyeszi intrara in tocméla cu ducele Carolu, de o camdata insa fàra nici-unu resultatu.

Pa

§. 21. Tractatululu dela Blasiu. Intr'aceea Apafi si consiliarii sei spariati fugira dela Ernot la Sibiiu, unde se inchisera din nou, cá si cum aru voi se se apere. Dara si ducele Carolu inaintà o parte din trupele sale pàna la Blasiu, éra elu remase in castelulu dela Cetate de balta distantia cá de trei óre. Aici venira din nou delegati Bánfi, Alvinczi si sasulu Melczer. Judecandu din ținut'a ducelui Carolu asia cum o descriu chronicarii tierii din acea epoca, acelu generalu si barbatu de statu semena cá era destulu de irítatu asupra aristocratiei transilvane. Cu tóte acestea elu isi dominase multu mani'a, nu precum au urmatu mai tardiu alti doi generali,

si așa in 27 Octobře 1687 s'a inchiēietu tractatulu dela Blasiu numitu si tractatulu ducelui Carolu, fōrte memorabilu in istori'a tierei nōstre nu numai din punctu de vedere curatu militariu, ci si din multe altele, precum se pōte convinge oricine ilu va compara cu diplom'a posteriōra emanata dela imperatulu in 1691. Trecerea tierei in posesiunea Casei de Habsburg se pōte dá in realitate din acea di de 27 Octobře. Tocma pentru aceea inse, de si acelu tractatu se afla publicatu in limb'a originala latina inpreuna cu alte 55 de acte in colectiunea lui Carolu Szász din 1833 éra in traductiune magiara de câteva-ori, totusi ilu vomu reproduce si noi la calcăiulu cartii, cá se'lu aiba si posteritatea nōstra la indemàna.

Tractatulu se inparte in doue capete si 34 puncte. In prologu se permite, cà dupace Ddieu ajutase cá armatele christiane confederate se castige atâtea victorii stralucite asupra Turciloru, si dupace se crede cà a venitu timpulu doritu cá popōrale christiane se scape cu totulu de sub jugulu loru; deci cá scopulu salutariu se fia ajunsu cu atātu mai siguru, se inchiēie intrē ducele Carolu in numele Maiestatii Sale de una, intre principele Mich. Apafi si staturile tierei de alta parte acēsta conventiune sub urmatōrele conditiuni:

Capu I. Punctu 1. Principele va ținea inlaintrulu tierei in ernaticu una parte din armat'a imperiala si pe langa observare de disciplina militara buna, va lasa se se asiedie in cetatile si fortaretielē Sibiiu, Clusiu, Bistritia, Alba-Iulia, S.-Sebesiu, Orascia (Szászváros), Osiorheiu, Deva, Gherla, Siomleu, Monastur, Teiusiu.

2. Tiér'a va contribui pentru armata in produse 66.000 galete (cubuli) gràu si farina, 39.600 maji (cantare de 100 $\bar{\text{z}}$) carne, 7.000 buti de vinu, o bute de 40 ferii (vedre) ardelene de câte optu cupe, 120 mii de galete ovesu, éra fēnu 144 mii de maji si 480 mii manunchi de paie.

3. Acestea produse se voru inparti pe fiacare luna in proportiuni precalculate de càtra comissariatulu armatei. Lemne de focu, sare si lumina ostasii le voru avea comune cu locuitorii la cari voru fi asiediati.

4. Tiér'a mai numera si in bani totu pentru armata sum'a de 700.000 florini conventiune renana, care facea in bani unguresci 840 de mii florini, in sēapte rate, care se im-

partiau pe timpul computatu din 15 Nov. 1687 pàna in 30 Iuniu 1688.

5. Tóte acestea contributiuni au se ésa numai din Transilvani'a propria, nu si din comitatele annexate dela Ungari'a, in care erau asiediate alte parti de armata.

6. Inplinindu conditiunile de mai sus, ducele inca se obliga in numele imperatului a primi si a observa cu sanctitate cele 28 de conditiuni specificate de càtra tiéra fórte amerunțitu, cu dese repetitiuni, cu care consiliarii apafiani si membrii dietei vedescu o neincredere si temere batetóre la ochi, pentrucà nu cumva se fia insielati si pacaliti. Asia :

1. Principele cu famili'a, cu consiliarii, cu deputatii, cu magnatii si cu tóte averile loru se póta esi din Sibiiu (unde Carolu nu voise se'i mai suferi), fàra a fi cumva opriti sau atacati.

2. In locuintiele loru din Sibiiu se nu fia pusi soldati.

3. Libertatea celoru patru religiuni se fia asigurata in tóte intielesurile.

4. Comandantii óstei se nu se amestece in administratiune, ci se recunósca auctoritatea principelui in totu coprinsulu tiei si in tóte afacerile ei publice.

5. Toti functionarii publici sub orice numire se remàie in functiunile loru si sub nici-unu pretestu se nu fia departati; libertati, privilegii, canóne se remàie neviolat.

6. Donatiuni, colatiuni, privilegii, scutintie castigat dela principii vechi se nu fia atinse.

7. Capitulele (cu archive) se fia asecurate.

8. Veniturile domniloru si altoru locuitori se nu fia micsiorate.

9. Se nu se ocupe averile mobiliari, cerealii si alte producte dela nimeni.

10. Nici principele nici altii se nu fia impededati a caletori si a se muta dela unu locu in altulu.

11. Voindu principele sau altii se mérga in locuri cu garnisóne germane, se nu fia impededati.

12. Denuntiantiloru mincinosi se nu li se dea nici-o ascultare.

13. Este curatu repetitiune din p. 9 cá se nu li se ia productele etc.

14. Totu asia: se nu li se ia carale si boii.

15. Se se dea la toti amnestia generala, se intielege la toti cãti au purtatu arme contra imperatului.

16. Nici in Sibiiu nici in alte locuri se nu se puna garnisóna prea mare.

17. Comerçiuu se fia liberu preste totu si nici grecii nici armenii se nu fia impededati.

18. In locurile cu garnisóne standu pe acolo famili'a principelui, magnati si alti ómeni de frunte, se nu fia turburati intru nimicu nici dehonestati. Adeca mai totu cá la p. 11.

19. In primavar'a viitóre se ésa tóte trupele, sau daca din cause grele nu s'ar putea, se urmedie invoire noua.

20. Munitiuni de a le tierei cei imperatesci se nu ia, decãtu numai in necessitate extrema.

21. Mai totu cà 11 si cá 18, cá magnatii nu cumva se suferé ceva reu dela ostasime; se mai adaoge si despre femei, cá ostasii se nu le faca sila.

22. Locuitorii din cetati se aiba dreptu a'si pazi si ei cetatile, éra nu numai ostasii.

23. Érasi contra denuntiantiloru, cá comandantii se nu se uite in gurile loru.

24. Daca dintre omenii tierei aru fugi unii la germani, se nu fia primiti si viceversa.

25. Cetatile in care s'áu pusu garnisóne, se fia scutite de alte greutati militare.

26. In casu de a se inchieie pace cu turcii, imperatulu se inplinesca cele promise prin Gyulai.

27. Daca principele va voi se convóce diet'a, se nu fia impededatu.

28. Aflanduse pe la cetati cerealii si alte produse adunate acolo mai de inainte pentru trebuintiele tierei, principele se invoiesce cá se fia luate pe sam'a trupeloru imperiali.

Tractatulu fu subscrisu de ducele Carolu si de cei trei delegati din partea tierei. »Actum in castris Caesareis penes Balasfalvam positis die 27 Octobr. 1687.«

Dupa atatea traganari cu unu tractatu formalu care se asteptá se se inchieie intre imperatulu cá protectoru si intre principatulu Transilvaniei cá tíera autonóma, precum si dupa atatea victorii stralucite ale armeloru imperatesci, acelu tractatu

dela Blasiu judecatu cu spiritu impartialu se pôte considera cá unu bunu castigu pentru tíera. Ducele Carolu intrase cá invingatoriu intr'o tíera mai nicidecum armata si nespusu de reu administrata, in care principele si toti barbatii sei de statu erau desbinati intre sine, si nici marea massa a locuitoriloru nu avea nici-o simpathia pentru ei. Asia invingatoriului care stá in fruntea unei armate regulate de 27 mii si mai putea se traga la sine alte atâtea, ii stetea in voia a dicta conditiuni oricum 'iar fi placutu lui, sau a subjuga tíer'a fàra nici-o conditiune. Nu s'a facutu acésta dintru o politica prevedietóre, ceea ce s'a si adevéritu cu prisosu.

Fapt'a cu care ducele Carolu a ranitu pe principe si pe famili'a lui de mórte a fost, cá indata dupa subscrierea tractatului a trimisu pe Georgie Banfi la Sibíiu cá se anuntie pe Apafi cá trebuie se ésa de aici càtu mai curend. In 29 Oct. generalu Scherffenberg care cu unu anu mai inainte avuse atâtea certe cu guvernulu lui Apafi, a si ajunsu dela Blasiu cu o parte de trupe la portile cetatii Sibíiului, de unde provocà pe principe cá se ésa la momentu. Famili'a domnitoriului nu a fost suferita se'si termine macar prandiulu la care se aflá. Asia pre cand principele a esitu cu ai sei pe port'a numita a Cismadiei cá se apuce calea càtra Fagarasiu, trupele imperiali au si intratu pe alte porti intre sunete de tobe. Apafi si toti ai sei au esitu cu lacremile in ochi, éra consórt'a sa Ana Bornemisa plangèndu amaru si bocinduse cu sughitü. Nici-o mirare. Din 15 Sept. 1661 dens'a nu numai siediuse 26 de ani pe tronul alaturea cu barbatu-seu, ci dupa cum ne remase scrisu dela contimpurani, ea fiindu si dela natura fórte domnósa si multu mai iute de fire decum era barbatu-seu, inriuría desu afacerile tierei si precum s'a mai disu, prea de multeori ducea rola de ministru.

Dupa Clusiu si Sibíiu tóte celelalte cetati si fortaretie ale Transilvaniei s'au supusu fàra nici-o resistentia. Singuru Brasiovulu se opuse la ocuparea germana; a si patit'o, in càtu o va tínea minte prin tóte generatiunile. Acea catastrofa inse o vomu cunósce mai la vale. Ce era se si faca? Spiritulu militariu disparuse mai din tóta aristocrati'a mare si mica, éra cu viteji'a secuiloru maltratati si ei de càtra feudalii loru se facea numai parada desiérta, precum se mai face pàna in

dio'a de astadi cu laud'a de sine. In càtu pentru masele cele mari ale poporului romanescu, apoi acesta ajunsé cá si alte câteva popóra din alte tieri, la acea indolentia si stare desperata, in càtu nu'i pasá intru nimicu cà cine domnesce in tiéra; cà-ci dupa a sa convictiune oricine ar domni, turcu, tataru, germanu ori polonu, tirani'a nu putea se apese mai greu pe cerbicea lui. Numai cand i se atacá consciinti'a religiósá, elu se revoltá; mai departe isi vedea de nacazurile sale, ducea viatia retrasa; fàra lipsa mare nu'si facea tréba cu nici-unu altu poporu, cà-ci increderea lui disparuse din vécuri càtra oricare altulu.

Dupace vediù tiér'a supusa cu atàta usórimé, Carolu o inparti in districte militari si se departà de aici lasandu in loculu seu pe doi generali de renume mare, Stahremberg si Veterani.

Dupa acestea evenimente locuitorii cei privilegiati si mai multu acea parte aloru care tragea tóte veniturile tierei si se inbuibá si tavalía intrensele, au intratu in mare grija. Tiér'a intréga in potestatea armatei imperiale si diplom'a cu caracterulu unei legi fundamentale nicairi.

Alta grija mare veni asupra capulu loru din Ungari'a. Imperatulu convocase in Octobre 1687 diet'a la Pojonu, in care se cassà acelu articlu fatalu 31 din diplom'a regelui Andreiu II, prin care aristocratiei se recunoscea dreptulu de a se scula cu arme in contra regelui in casu cand acesta ar viola vreo lege, sau in mai multe casuri si atunci, cand aristocratiei numai i s'ar para cà regele violédia legea. Pe langa desfintiarea aceleia ministrii din Vien'a ajutati prea bine de mai multi magnati, episcopi si abati din Ungari'a sciura se induplece pe aceeasi dieta si la mai multe. Fíiulu de noué ani alu imperatulu Leopold fu coronatu rege alu Ungariei sub numele de Iosifu I si cu acestu actu dreptulu electorale la tronulu Ungariei incetá.

Se convocà si in Transilvani'a dieta pe 18 Nov. la Fagarasiu, inse mai multu numai cu scopu de a face repartitiune sau aruncu de contributiuni in bani, in cerealii, vinu, vite, fènu, paie pe asia numitele Porti. In acea epoca la o pórtá se computau càte diece familii sau case locuite de ómeni. Sumele care se aruncau pe porti ne presenta in chronice dife-

rentie fôrte mari, dupa cum adeva se nasceau trebuintiele tieiei, tributulu turcescu, neincetatele daruri la pasiali si la alti turci mari, invasiunile trupeloru straine, la care tôte se adaozea hoti'a perceptoriloru si a executoriloru. In unele timpuri darea in bani era usiôra; dela unu timpu inainte aceea crescù neincetatu, uneori cu sarituri mari. Asia in 1680 se aruncasera pe câte una pôrta de 10 familii 36 fl., care in 1687 a crescutu la 65 fl., apoi indata in 1688 cum vediuramu, la 200, dupa aceea si la 260 fl.¹⁾ Astadata s'au aruncatu pre câte 10 familii câte 200 florini unguresci, 35 gălete de grâu, 2 buti de vinu, 4 vite de taiatu si 15 cara de fênu. Fôrte multu chiaru si pentru dilele nôstre, daca vomu cugeta că nobilimea nu contribuia nimicu, decâtu numai in casuri cu totulu extraordinarie, dedeau inse poporului inprumutu oligarchii cei bogati din magazinele loru incarcate cu cantitati enorme, prin care inse nu numai propri'a iobagime, ci chiaru si sasisimea cadea totu mai afundu in datorii, mai alesu că usur'a nu era regulata prin lege si 10% era cea mai usiôra si numai tardiu la desele reclamatuni ale sasiloru se scadiuse pentru ei la 6%.

Din acestea dile datédia memorialulu »Moribunda Transilvania« compusu de Nicolae Bethlen si inaintatu pe ascunsu la generalulu Scherffenberg si prin acesta la Vien'a, cá se nu afle Mich. Teleki, care stetea pe atunci in fôrte mare prepusu in ochii aristocratiei, că s'ar fi departatu dela turci si ar fi datu mân'a cu germanii. Teleki aflà de planulu lui Bethlen si se impacà cu elu la parere; increderea inse lipsia si sôrtea ambiloru barbati fu din cele mai funeste.

§ 22. Vine CARAFA. Frica mare. Proiectu de alta diploma. Doue necrológe.

Cine a fost generalulu Carafa?

Imperatulu Leopold I avea nu numai generali germani, ci si multi francesi, cari isi lasasera patri'a din vreo cauza sau alta, cum si cãtiva italieni, spanioli si unii unguri r.-catolici. Unulu dintre acei generali cari isi lasara numele teribile scrisu in istori'a Ungariei cu sange omenescu a fost

¹⁾ Insemnamu că florinulu ungurescu ar corespunde astadi circa la 60 cruceri val. austriaca.

si cumplitulu comite Antonie Carafa de origine din Neapole, nascutu dintr'o familia aristocratica vechea, care numerá in arborele genealogicu unu papa (Paul IV.), cãtiva cardinali, cum si generali, dintre cari unulu anume Geronimo Carafa intrase mai de multu in servitiulu casei de Habsburg si a fost inaltiatu la rangul de principe alu imperiului. Mortu in 1633.

Antonie Carafa intratu in servitiulu imperatului Leopold la 1665 a participatu la bataliile dela Vien'a in 1683, la cele dela Bud'a in 1686, dupa aceea mai fãra precurmãre a operatu in diverse parti ale Ungariei cu tota furi'a maniei sale in contra curutiloru lui Tökölyi, pe cari elu cá si alti cãtiva cameradi de rangulu lui a crediutu cá'i va supune mai siguru prin terorismulu celu mai selbaticu, taindu si spendiurandu totu barbati din familii de frunte. Pãna in 1688 nu numai apucase a supune tote cetatile din Ungari'a de sus, ci chiaru si renumit'a dómna Elena Zrinyi remasa veduva dupa Franciscu Rákoczi supranumitu I, maritata apoi cu Tökölyi, indemnata de secretariulu seu Absolon a predatu si cetatea Muncaciu in manile lui Carafa in 14 Ian. 1688.

Dupa acelea rezultate stralucite lui Carafa inaintatu acum la rangul de locotenent-feldmarechal i se dete ordinu dela Vien'a, cá se tréca la Transilvani'a cu scopu nu numai de a lua comand'a cum se dice in limb'a militara en chef, dara a si executa unele acte politice absolutu necesarie pentru supunerea definitiva a terei la imperatulu Leopold I, nu mai multu cá la protector preçum fusese consideratu sultanulu, ci cá la suveranu hereditariu cu dreptu derivatu din vechiulu dreptu alu corónei unguresi.

Frica si cutremuru a coprinsu pe toti locuitorii la audiulu numelui Carafa. Mai vîrtosu partisanii lui Tökölyi s'au datu afundu care pe unde au sciutu, multi din ei au trecutu si s'au pitulatu in principatele romanesci. In tóte partile se latisera faime fantastice, cà de ex. acelu generalu ar aduce cu sine unu caru incarcatu numai cu instrumente de tortura, intre altele cu asia numite cisme spanióle, care se tragu in ferbentate in focu pe piciórele victimeloru. De altmentrea si locuitorii Transilvaniei aveau idea de asemenea instrumente de tortura, dintre care se mai conserva si aici la Sibiiu si

la Braşiova că suvenire ale trecutului fânestu si ale barbariei infame.

Dara Carafa era unu tiranu cu multa sciintia si dotatu cu mare prudentia practica; se si pôte că instructiunile date lui din Vien'a relative la Transilvani'a au fost formulate in termini multu mai clari, decâtu au fost cele elastice care i se dedesera pentru Ungari'a de sus, că-ci aici in Transilvani'a in locu de a se demitte la atrocitati, numai cătu isi batù jocu de aristocrati, dela cari la plecarea sa dela Desiu cătra Clusiu nu a primitu cai la trasura, ci a comandatu la ea doispre-diece boi de jugu, pre candu. Apafi trimisese intru intimpinarea lui o deputatiune de trei magnati cu unu presentu sau asia numita discretio de doue mii de galbini.

In Februaru 1688 Carafa veni la Sibiiu si — ceea ce nu facuse nici ducele Carolu nascutu din familia suverana — a trasu dreptu in resiedinti'a lui Apafi, ceea ce insemná, că acelu generalu nu mai considerá pe bietulu principe decâtu că pre oricare altu magnatu din tíera. Aici generalulu se apucà de lucru in tóte directiunile. Secretariu luase langa sine pe acelasi faimosu Absolon adapatu in tóte apele, care fusese si in servitiulu lui Apafi, dela care trecuse la curuti, apoi se inchisese si elu in Muncaci cu Ilén'a Zrinyi-Tökölyi, éra dupa ducerea acestei dame la Vien'a cu cei doi prunci ai sei, trecuse in servitiulu imperatului si asia se facù secretariu la Carafa.

Inainte de tóte generalulu dislocà trupele din nou asia, că se simtia tíer'a intréga că este ocupata; provocà apoi pe gubernulu refugiatu acum la Fagarasiu că se dea pentru óste 30 de mii galete gràu si sumele de bani se le administre multu mai curèndu, éra daca ómenii n'au bani, aristocratii si cetatienii se'si dea argintariile cá se le prefaca in moneta, éra spre acestu scopu dete cetatiloru Seghisióra si Brasiovu dreptu că se faca monetaria si se bata bani. Se convocà de urgentia pe 10 Martiu dieta la Fagarasiu mai multu numai cu scopu că se inplinésca poruncile lui Carafa; acesta inse merse si mai departe. Elu provocà pe príncepele că se'si trimita pe consiliarii sei la Sibiiu; aceia inse de frica mare ce avea traganau caletori'a dintr'o di in alta, pàna cand Carafa incepu se'i amerintie in termini brutali. In fine se decidu

sermanii consiliari; Teleki pe care consciinti'a 'lu mustrase mai tare isi face testamentulu si apoi pléca cu totii intre batai de inima in 26 Aprile. Ce se védia inse, cand consiliarii in numeru de véro 11 inși ajúnsera aprópe de Sibíiu, ei fusera intimpinati de càtra o garda calari de onóre si asia fusera condusi in cetate, unde Carafa ii invitase la prandiú. Totu elu mai ingrijise cá totu in acea di se stea spendiuratu cine scie pentruce vina, unu bietu de ostasiu némtiu tocma de inaintea ferestriloru dela casele in care era pusu in quartiru Ladislau Székely, unulu din consiliarii cei mai depravati, cunoscutu si din istori'a patimiloru mitropolitului Sava Brancovicu.

Dupa prandiú se incepura consultarile, care inse au ținutu fórte scurtu, pentrucà Carafa esi curend cu unu proiectu compusu de Absolon si provocà pe consiliari cá se'lu subscrie. Doi inși Niculae Bethlen si Stefanu Apor cutediara se observe, cà unu proiectu cá acela trebue se fia supusu mai antaiu la deliberatiunea dietei. Momentulu era supremu. Carafa le lasà timpu de mediatu numai pàna a dou'a di, dara le dete se pricépa, cà nu'i va lasa din Sibíiu pàna ce nu voru subscrie si cá chiaru pe principe ilu va ridica si aduce din Fagarasiu. Toti chronicarii acelu timpuri credu cà Teleki a fost intielesu pe sub màna cu Carafa. Dupa alta amànare de câteva dile in 9 Maiu 1688 consiliarii fàra a mai ajunge in stare de a întreba diet'a, subscrisesera in fine cu totii acelu proiectu de supunere deplina in numele tierei întregi. Ce e dreptu, diet'a dedese consiliariloru plenipotentia in scrisu, cá se póta tracta cu desu numitul generalu si declarase cà tractatulu pe care'lu voru subscrie va fi primitu si de càtra dens'a.

Prin acelu actu publicu consiliarii delegati declara serbatoresce, cà Transilvani'a trece éراسi la regele Ungariei, dela care a fost desbinata prin sórtea vitrega si prin ambi-tiós'a cutediare a unoru ómeni, éra protectiunea Turciei o ab-jura si precurma orice comunicatiune cu Pórt'a otomana.¹⁾

Pe tractatulu subscrisu consiliarii au depusu juramentu; indata apoi Carafa ilu trimise la Fagarasiu cá se jure pe elu si Apafi. Au juratu si principele, si diet'a. Lui Teleki

¹⁾ Vedi actulu latinescu întregu la Szász Sylloge tractatum VIII pag. 40—45.

i s'a trimisu dela curte unu aparatu de argintaria in valóre de 12 mii florini cu biletulu imperatului care ținea si cuvintele: »Niciodata nu voi uita immensele tale merite.«

Dupa acesteia Carafa lasà lui Veterani comand'a in Transilvani'a, éra elu plecà cu 500 de cara incarcate la Banatu, unde resboiulu curgea si in acelu anu cu turbare si in trecere luà Lipova dela turci. Tractatulu scrisu era inaintatu la Vien'a, unde guvernulu lui Apafi ținea acum agenti stabili, de si fàra nici-unu folosu. Dupa tractatu s'au trimisu alti si alti deputati, dupa care le veni o resolutiune din 17 Iuniu in acelu intielesu, cà tiér'a se aiba patientia pàna la terminarea resboiului si se nu insiste pentru diplom'a promisa, cà nu acum era timpulu de a compune unu actu de importantia vitala pentru o tiéra, cand grijile resboiului absorbu tóta atentiunea barbatiloru de statu.

Aici este locul a insemna din istori'a monarchiei, cà campaniile Austriei din anii 1688 et 1689 au fost din cele mai glorióse si mai fericite. Alb'a regala (Székesfehérvár cetate renumita), de unde turcii credusera cà voru mai ajunge odata cà se recastige Buda si tóta Ungari'a, totodata cetatile Sighet, Canija si tóte districtele dincolo de Dunare, éra din partea de càtra Transilvani'a Banatulu cu Lipova, cu Lugosiu si Caransebesiu au caditu in potestatea imperialiloru, dupa care victorii consiliulu bellicu din Vien'a decisese, cà teatrulu resboiului se fia stramutatu in tieriele turcesci de preste Dunare. In Septembrie 1688 s'a luat si Belgradulu Serbiei dupa càteva batalii si asalturi din cele mai furióse, in care generalulu Scherffenberg cunoscutu din Transilvani'a, cu càtiva coloneli si maiori au remasu morti, éra Eugenu de Savoia pe atunci tineru colonelu, fu greu ranitu. Dupa Belgrad au caditu multime de alte locuri fortificate, mai alesu dupace se luase comand'a dela lenesiulu Maximilianu de Bavari'a si s'a datu lui Ludovicu ducelui de Baden, care dupa o victoria stralucita dela Brod la riulu Sava strabatuse pàna departe in tierile turcesci.

Intre acesteia in 8 Augustu 1688 móre principes'a Ana, mai multu de suparare si durere sufletésca. De atunci barbatu-seu cade in melancolia grèa si dà semne cà i s'a urítu de viatia. Grij'a barbatiloru de statu crescea neincetatu, cà-ci pàna mai traiá betranulu Apafi, totu mai remase tieriei o umbra

de independentia, éra murindu elu cine va mai respecta pe tinerulu Apafi, care de si alesu cá pruncu de cinci ani, mai tardiu intaritu de Sultanulu, nu era inse confirmatu de Leopold, preste acésta fiindu elu nascutu in 13 Oct. 1676, inca nu era nici de 12 ani, pre cand legea statului cerea cá se fia de 20 de ani spre a puté ocupa tronulu.

Betranulu Apafi a mai traitu numai pàna in 15 Aprile 1690, dupace ajunsese cá se nu mai cutedie nici a manca de frica cá se nu'i dea cineva veninu.

Despre mórtea lui Apafi si despre tóte evenimentele si resturnaturile câte au urmatu dupa aceea preste acésta tíera credemu cà vomu face lectoriloru unu servitiu multu mai bunu, daca vomu lasa, cá decursulu evenimenteloru pe vreo 21 de ani inainte se'lu afle chiaru din pén'a unoru chronicari contimpurani, cari toti s'au aflatu ei insii in actiune si nu au fost numai simplii spectatori. In multe casuri aceleasi evenimente le descriu si unii si altii, mai totu intr'o forma, prin urmare vomu intimpina si repetitiuni; credemu inse cà acestea voru folosi lectoriloru de nationalitatea nóstra, a caroru sórte mai este înca si in epoc'a de fatia, cá ceea ce altora le este permisu a sustiné si afirma prin unu simplu martoru, dela noi se se céra câte trei patru si inca mai multu straini decâtu romani, pentru-cá se punemu adevéruulu istoricu in evidéncia. Pentru noi inse este lucru de mare inportantia a inveda de ajunsu starea tieei, prin urmare si a poporului nostru in anii in cari ea a venitu sub domni'a casei de Habsburg. Numai asia vomu vení in positiune de a cunósce, pàna la ce gradu amu esitu din infricosiat'a stare de barbaria in care ne aflaseramu confundati inainte cu doue sute ani, precum si prin ce mijlóce de compatimitu amu pututu ajunge chîiaru si numai la gradulu de cultura si civilisatiune pe care ne aflamu in epoc'a de fatia.

Dupace vomu asculta pe chronicarii politici si militari, vomu consulta si pe unii bisericesci, pentrucá se ne putemu da sama de viati'a religiósá a natiunei nóstre dintr'unu periodu, in care fanaticismulu religiosu ceruse dela câteva popóra europene hecatombe cu miile de mii.

§ 23. Proiectulu generalului ANTONIE CARAFA substernutu imperatului LEOPOLD I in a. 1690 des-

pre modulu cum s'ar putea supune Transilvani'a. Dela anulu 1526 in care independenti'a Ungariei se inecase in baltile dela Mohaciu pâna la 1686 in care anu trupele austriace au strabatutu pâna la Sibiiu, éra din 1687 inainte nici cà au mai esitu din Transilvani'a, trecusera 160 de ani, in care periodu acésta tiéra desbinata de càtra corón'a Ungariei a remasu totodata si nesupusa la Cas'a Habsburg, care ținea dreptu la acea corón'a, prin urmare si la tóte tierile care se alaturasera la Ungari'a sub diverse titule. Precum s'a mai disu, niciodata Cas'a domnitóre nu'si luase ochii dela Transilvani'a. Pre càtu au domnituru turcii in Ungari'a, tóte incercarile Vienei de a infige piciorulu in Transilvani'a remasesera desierte. Numai dupa reluarea capitalei Buda si a partiei celei mai mari din Ungari'a s'a crediutu, cà acum si posesiunea Transilvaniei va fi asecurata. Greutatile inse mai erau numeróse si mari; se cautau mijlóce eficace spre ale delatura.

In acelea dile se aflara doi barbati, unu magnatu ardeleanu, adeca cancelariulu Nicolae Bethlen si unu generalu italianu in servitiu austriacu, adeca comitele Ant. Carafa, cari au compusu càte unu proiectu, dupa care credea fiacare cà acésta tiéra ar putea fi paciuita si fericita. Resplat'a lui Bethlen pentru nefericitulu seu proiectu a fost captivitate de càtiva ani si apoi internare la Vien'a, unde a si muritu. Satisfactiunea lui Carafa din contra fu, cá din lungulu seu proiectu care sémena cu unu labirintu, o parte mare a fost adoptata de càtra cabinetulu din Vien'a si dupa impregiurari, mai curend sau mai tardiu in adeveru aplicata la reorganizarea si gubernarea acestei tieri, póte si pâna in dio'a de astadi. In totu casulu, acelu proiectu intocmitu cu multa cunoscintia de ómeni dupa regulele lui Machiavelli, merita cá se'lu cunóscemu si noi celu puçinu in essenti'a sa scósa din originalulu nemtiescu amestecatu cu latinesce.¹⁾ Numai asia vomu fi in stare de a ne orienta si noi cá poporu romanu intru cunóscerea si apretierea lungei caletorii pe care o făcura generatiunile in cursulu acestóru doue sute de ani din urma.

¹⁾ Dupa M. Fay Codex privilegiorum M. Tom. VII reprodustu de Andr. Schaeser in Archiv des Vereins für siebenb. Landeskunde, neue Følge I. Bd.: II. Heft dela pag. 162—188.

Generalulu Carafa dupa o precauventare de prea puçinu interesu isi pune in proiectulu seu siepte intrebari, pe care le crede elu principali si anume:

I. Cum se fia tractata Transilvani'a din punctu de vedere militariu.

II. Cum se fia dislocate aici trupele cu scopu de a preveni certele nationali atātu de periculóse.

III. Cum se fia cautate si folosite cu economia mijlócele din tíera la purtarea resboiului.

IV. De unde se se implinésca lipsele pre càtu acelea nu se ajungu de aici.

V. Nu cumva s'ar putea implini prin economia militara, prin disciplina si pastrare.

VI. Este óre cu putintia a purta resboiu in tóte partile Transilvaniei, si in care parte se póta fì acela ofensivu.

VII. Daca cumva preste asteptare Transilvani'a érasì s'ar perde si vrasmasiulu¹⁾ s'ar infige éra acolo, cum s'ar putea apara Ungari'a si celelalte tieri hereditarie de invasiune noua si de rebellione.

La primele doue puncte Carafa róga pe imperatulu, cá supremului comandante ducelui Ludovicu de Baden se'i dea mai multe mijlóce la màna, cá se póta nimici pe Tökölyi, éra daca totusi ar fi invinsu, retragerea sa se fia numai in vecin'a Valachia si Transilvani'a niciodata se nu o pérda din ochi si sau cu armele, sau prin negociatiuni diplomatice se intre éra in trens'a. Voindu apoi a'si realiza planulu de a o supune pe acésta definitivu, are se'si insemne inainte de tóte trei lucruri: 1. Cà Transilvani'a sau nici-decum sau fórté cu greu póte se sufere domni'a germaniloru; 2. Ea nimicu nu iubescé asia cá libertatea sa, pe care inse Tökölyi o promitte neinctatu; 3. Libertatea religiunei o apara cá si lumin'a ochiloru sei si se teme fórté, cà aceea prin domni'a Maiestatiei Sale va fi violata. Acésta frica o pórtá si natiunea sasasca.

Cele dóue puncte de antai sunt a se intielege despre unguri (mai exactu numai despre aristocrati), éra sasii nu aru avea se pérda prea multu din puçin'a loru libertate.²⁾

¹⁾ Tökölyi cu partid'a turceasca.

²⁾ Despre poporulu romanescu nici-unu cuventu. Dara abia trecura alti diece ani, pre cand fura si ei scosi pe scena in modu sgomotosu.

Mai departe nu se p^ote nega, c^ă de cand trupele Mai. Sale au ocupatu principatul^u acesta, sarcine f^orte grele au cadiutu pe elu in contributiuni si prestatiuni in sume at^utu de mari, precum nici P^ort'a otomana nu le-a cerutu vreodata. Acestea greutati extraordinarie irita pe locuitori si i facu se dor^esca schimbari; malcontentii din Ungari' asufla in spu^udia, c^ă foculu se dea in flacari. Remane inse adev^eru ne-
indoiosu, c^ă Ungari'a nu p^ote fi subjugata f^ăra Transilvani'a. Deci pericolulu este inv^ederatu. Spre a'lu abate pe acesta se se ia unele mesuri interimali si adeca:

1. Se se ia contributiuni multu mai pu^uine dela locuitori, at^utu din cauza c^ă T^ok^olyi le promitte scutire dela t^ote, c^ătu si pentruc^ă locuitorii storsi, saraciti isi parasescu satele si agricultur'a, fugu si iau lumea in capu, ^era scumpetea cresce. Si totusi

2. In Transilvani'a trebue se se tina unu corpu numerosu de ostasime, at^utu pentru linistea interna c^ătu si in contra navaliriloru din afara; nicidecum se nu se p^erda din vedere, c^ă T^ok^olyi st^ă totdeauna gata se intre si c^ă tatarii provocati de elu var'a ^ern'a stau se faca pradi in ac^esta tⁱera. De aceea

3. Se nu se mai p^erda timpu, ci f^ăra a mai ingreuna pe Transilvani'a, se se trimita bani si producte de ajunsu, pentru c^ă trupele se nu sufer^e nici-o lipsa mai alesu preste ^erna.

4. Ernarea armatei preste totu se fia regulata asia, in c^ătu pre langa corpulu stabilu din Transilvani'a se fia asie-
diatu altulu pe apr^ope in Ungari'a superi^ora sub unu generalu comandante, care se p^ota sarⁱ oricand in ajutoriu pentru apara-
rea si conservarea Transilvaniei.

Acestea mesuri aratate p^ăna aici ar fi a se lua pentru momentu, in modu provisoriu.

In c^ătu pentru viitoriu Carafa luase in de apr^ope consideratiune at^utu partea politica c^ătu si pe cea militara.

Relative la partea politica generalulu pune o cestiune alternativa de cea mai mare inportantia asia: Se lase imperatulu Leopold ac^esta tⁱera totu in starea ei de p^ăna acum, c^ă se fia gubernata prin unu principe sub protectiunea sa, sau mai bine Maiestatea Sa se o ia deadreptulu in domina-
tiunea sa c^ă suveranu.

Daca principatul ar remanea asia cum a fost, atunci acela s'ar governa elu insusi cu principele seu si cu legile sale; in acestu casu inse aru cumpani consideratiunile militari cu atatu mai greu, cu catu ca Transilvani'a este situata in vecinatea tieriloru hereditarie dominate de catra Mai. Sa, prin urmare din punctu-de vedere alu securitatii imperatulu trebuie se o aiba in potestatea sa, adeca daca'i lasa autonomi'a politica, se o tie inca militaresce ocupata. In acestu casu

1. Cetatile si fortaretiele bine intarite se fia ocupate numai de garnisone germane, toti generalii, oficiarii si toti alti functionari militari se fia germani. Tote acestea ceru spese mari. Deci

2. Tier'a fiind aparata in modulu acesta, drepturile, scutintiele, privilegiile se'i fia respectate, pentru acesta inse ea se porte din veniturile sale spesele inpreunate cu intretinerea trupeloru, prin urmare tieriei se i se inpuie unu tributulu care se acopere tote trebuintiele garnisoneloru asia, in catu erariulu (tesaurulu) imperatescu se nu fia ingreunatu cu nimicu in acesta tiéra.

Carafa inse afla, ca modulu acesta specificatu mai in sus de a tine Transilvani'a in supunere nu este bunu; deci elu propune si recomanda pe cealaltu, adeca de a da la o parte pe principele alesu de catra tiéra, a se declara insusi imperatulu de domnu alu ei si a introduce in trensa domnia personala, adeca absolutismulu. Pentruca

1. Remane principiu nestramutatu, ca celu care vrea se domnesca in Ungari'a, trebuie se se asigure din partea Transilvaniei asia, in catu se fia scutita de orice pericolu din afara. Unu principe inse care domnesce numai in Transilvani'a, nu are nici auctoritatea nici puterea de a dispune si a face aceea ce voiesce elu, prin urmare nici nu se pote apara in contra celui mai tare. Deci

2. Neputenduse principele si tier'a singura a se apara si a'si asigura independenti'a sa fara ajutoriu, imperatulu ca protectoru ori ca confederatu totu ar fi necessitatu se o apere cu armele, adeca se tina in trens'a trupe de ale sale.

3. Asia dara este multu mai folositoriu a nu protege acestu principatu si pe principe, ci imperatulu se supuna tier'a imediatu, se o guberne singuru si precum este domnu preste armata, intocma se fia domnu si preste tiéra.

Pentru că imperatulul se 'si ajunga scopulu acesta, se cere neaparatu unu metodu precugetatu foarte întieptiesce, agerimea mintii, unu tactu si deprindere practica singulara. Acestea insusiri se ceru in mesura cu atâtu mai mare, cu câtu locuitorii unei tieri nededati cu domnia personala absoluta se bucura de mai multe libertati, prerogative, privilegii si folose in tíera, precum este si in Transilvani'a la class'a aristocratiloru, la a secuiloru privilegiati si la a sasiloru; cà-ci toti acestia sunt foarte aplecati a se revolta, daca li se calca privilegiile.

Se sciá inse cum stà lucrulu cu libertatile si privilegiile in Transilvani'a, éra Carafa le calificase in trei puncte asía:

1. Libertatea si seutintiele le-au avutu totdeauna sub principii loru, inse cine? Numai câteva magnati ai tierii si familiile loru le usurpau pe tóte. Pentru sasi ei n'au facutu nimicu. Secuiloru si nobilimei de mijlocu le lasara numai numele libertatii, ceea ce recunósce si Nic. Bethlen pe deplinu in memorialulu seu titulatu Moribunda Transilvania.

2. Domnii magnati au urmatu acésta practica: Mai antaiu s'au silitu a se inavuti, prin totu feliulu de mijlóc nedrepte. Odata bogati fiind, au cercatu tóte cá se ajunga la functiuni inalte. Dupace ajungu consiliari intimi, lucra asía, încàtu principii se nu se póta lipsi de ei; dupa aceea le inspira si frica. In clasele nobililoru ei isi cautau clienti, pe cari îi faceau asía numiti regalisti, adeca membrii ai dietei, nu alesi, ci denunumíti. Avendu magnatii pentru ei voturile regalistiloru sigure in dieta, nu avea se le mai pese de nimicu, fabric'a de legi le stetea la dispositiune, si magnatii o numira acésta »libertate«. De aci incolo

3. Magnatii cu rivalii loru se iau de capu, éra certele loru aducu preste tíera cele mai mari desastre. Pre cand se afla la putere cutare factiune de magnati, acésta face tote relele la clientii celorlalti, pe cari se încérca a'i spolia de averile loru. Pe nobilii din class'a mijlocía îi considera cá pe sierbi ai loru, îi punu ce e dreptu, la mesele loru, si le spuntu complimente, dara'i ținu scurtu in frène. Ce mai vorba multa: Fiacare magnatu este domnu absolutu cá si unu principe asía, in câtu acésta tíera mai de multeori are numai cu numele câte unu singuru principe, cà-ci in realitate ei sunt

câte 4, chiaru si câte optu principii, fàra cá se aiba si titlu de principe. (Adeveru curatu).

Acestea impregiurari Carafa le ține a fi cu atàtu mai periculóse, cu càtu acésta tíera este invecinata cu altele. Acei locuitori ai sei cari se bucura de libertati, sunt ómeni rei din natur'a lor; ei niciodata nu suferu vreo domnia mai indelungata, decàtu numai pàna cand se simtu neputinciosi. Scurtu, acesta este unu corpu supusu turburariloru din lăintru si niciodata nu este scutitu de bólele rebelluneii, ceea ce se póte proba de ajunsu cu tóta istori'a tierii acesteia.¹⁾ Totu din istori'a tierii se póte vedé, cà incependu dela Ioanu Zapolya (1526—1540) si dela fiulu seu, de acolo la principii din famili'a Bathori, la Bocskai, Bethlen, Rákoczi I et II, Baresai si pàna la celu de acum Apafi, toti si in tóte timpurile au fost vrasmasi ai Casei de Austri'a, au lucratu in contra ei atàtu prin machinatiuni secrete càtu si prin resboie purtate pe fatia. Ceea ce afirma generalulu Carafa acilea, probédia si cu exemple istorice de multu adeverite, care dela reformatiune incóce pe langa stravechi'a ura nationala dintre unguri si germani se mai inasprise fórtu multu prin ura confessionala dintre catolici si calvini.

Dupa acestea generalulu descrie in síese puncte marea inportantia a principatulu Transilvaniei, precum dóra nici locuitorii sei nu o au cunoscutu niciodata, cum si situatiunea ei fórtu periculósa, precum era pe atunci intre Ungari'a, intre Poloni'a, care înca voiá se o aiba, cum si intre Turci'a cu Tartari'a. Din tóte acestea elu apoi deduce, cà imperatulu Leopold I cá domnitoriu absolutu trebue se ia Transilvani'a immediatu in potestatea si domni'a sa absoluta, prin ajutorulu unei sciintie de statu, care se fia adeveratu capu de opera (ein Meisterstück der subtilsten Staatskunst), prin urmare se apuce o cale ce se póte denota prin doue cuvinte latinesci: *Timor et Amor*. Si adeca

---

¹⁾ Icón'a ce presenta Caraffa la loculu acesta despre Transilvani'a era genuina nu numai inainte cu 200 de ani, ci si multu mai tardiu. Se fimu inse drepti càtra tota lumea. Ómeni rei si barbari au fostu aristocratii Transilvaniei, in acelu vécu, inse n'au fost nici cu una linia mai bunu aristocratii Ungariei, ai Poloniei, ai principatelor romane, ai Germaniei etc.

1. Temere, frica se li se inspire prin arme.

2. Amóre, iubire se li se arate prin clementia, bunavointia, care imperatului îi este innascuta. Deci

3. Religiunea evangelica luterana a Sasiloru nu cumva se o atinga si nici macar se li se dea ocaziune de a prepune ceva. Dupa Carafa sasii facu puterea Transilvaniei, prin urmare se fia crutiati in totu modulu. Ei sunt si asia fôrte spariati prin gónele pornite asupra religiunei loru in Ungari'a; ei preste totu sunt fôrte prepuitori (argwöhnisch), anume in punctulu religiosu nu dau la nimeni crediementu, nici dupa una miie de juramente.

4. La unгурii din Transilvani'a religiunea loru este totodata unu pretextu, o masca pentru alte scopuri ale loru. Ce e dreptu, plebea, multimea ține la religiunea sa din convictiune, cà aceea si nu alt'a inpreuna pe omu cu Ddieu. Nu este totu asia de mare zelulu religiosu la magnati si la ceealta aristocratia heretica; acésta scie prea bine, cà o parte considerabila din mosiile si realitatile pe care le au astadi nobilii au fost proprietate a bisericei catolice, averi ale episcopiei, capituleloru, monastiriloru si altoru institute catolice, prin urmare, cà daca s'ar estermine eresurile calviniloru, arianiiloru, luteraniloru, atunci aristocratii ar trebui se pérda tóte acelea averi usurpate. Asia parerea lui Carafa este, cà de ocamdata, acuma la inceputu hereticii din Transilvani'a se nu fia spariati cu propagand'a catolica, cà se nu'i aduca in furia desperata atacandu nu numai corpurile, ci si sufletele loru; religiunea se nu li se atinga, ci in acestu punctu se astepte dela timpu (temporisirt werden muss).

Mai in scurtu, pàna cand nu va fi asecurata domni'a, se fia delaturata ori ce actiune, care ar fi de natura a reei inimele locuitoriloru. Mai vîrtosu se fia ținute in strictu secretu scopurile pe care le va fi avendu cabinetulu imperialu in privinti'a ocuparii si administrarii fiscalitatiloru, sub care generalulu intielege tóte izvórale de venituri ale statului, dominii, dieciueli, monopolulu sarei, mine de auru, argintu si argintu viu, vamile, monetarii, contributiuni directe s. a. Aici generalulu recomanda câteva mesuri fôrte ingenióse, la care altii le-ar dice si diabolice, intre care este si aceea, cà se castige pre magnati si pe toti aristocratii mai rei de gura prin co-

ruptiune asia, cã chïaru din averile principatului se le faca presente si donatiuni. Totu asia se urmedie si cu sasii, cari dupa Carafa »sunt nervulu si decórea Transilvanei intregi«; pe familiile lor patriciane in frunte cu judetiulu reg. din Sibiiu Curtea imp. se le aiba in favóre singulara. Si fiindcã sasii se simtu fôrte asupriti de cãtra aristocratii unguri, Curtea se dea nutrementu urei dintre acestea doue partide nationali conformu cunoscutei regule: *Divide et impera*. Este adeca sciutu, cã in Transilvani'a potestatea statului o are aristocrati'a unгурésca, éra sasii au sciutu totdeauna se castige avutii mari, prin care au desteptatu pism'a si rapacitatea aristocratiloru. Deci sasii unde numai se póte, se fia aparati de rapacitatea aristocratica, inse cu multa prudentia, cá se nu se pricépa tendenti'a. Generalulu comandante care va fi totodata plenipotentiaru alu imperatului in tíera, se se pricépa fôrte bine a juca rola cu doue fetie, se lucre cu blandetie, cu sange rece, cá si cum elu nu ar fi de locu in cauza cand are se apere pe sasi, apoi numai vedindu cã aristocratii nu voru se pricépa, atunci se se prefaca maniosu, si pâna la unu gradu órecare chiaru infuriatu.

Comandantele plenipoten. u niciodata se nu'si ésa din rola, se nu se dea pe fatia cã in realitate elu domnesce in tíera; dara se cerce a semena discordia si ura intre consiliarii gubernului, apoi se astepte cá se'lu róge chiaru ei, cá se ia asupra sa missiunea de arbitru si se decida.

In casu de mórte a vreunui consiliariu comandantele se nu astepte cá vacanti'a se se inplinésca prin vreo alegere, ci se candidedie elu si se inaintedie pe candidati dreptu la imperatulu spre denumire, pentrucá urmatorii consiliari se devina simple creature ale monarchului.

Acestu modu alu domniei nici-decum se nu se dea pe fatia inainte de impacarea definitiva a Orientului. Dupa aceea domni'a absolutistica póte se ésa la lumina marturisita pe atãta pre cãtu voru permite interesele statului. Adeca absolutismulu se mai respecte si dupa aceea legile, datinele si privilegiile tierei, din cauza cã ar fi fôrte reu si chiaru preste putintia, a desfiintia legile vechi si a supune Transilvani'a la legi noue, a smulge gubernarea tierei cu totul din manile ardeleniloru si a o da in manile germaniloru.

Cumpanindu tóte acestea bine, Caraffa indémna pe imperatulu cá se nu asculte pe delegatii ardeleni cari tocma se aflau din nou in Vien'a la 1690 si nu cumva se confirme la tronul precum ceru ei, pe tinerulu Mich. Apafi II, carele era înca numai de 14 ani; se'i amâne cu vorb'a, cà baiatulu are se fia dupa lege maiorenu cu 20 de ani cá se póta ocupa tronulu, cà inse si pàna atunci se aiba votu in consiliulu gubernului. Intr'aceea se se ia tóte mesurile cu modu finu si pre nesimtite, cá dominatulu absolutu alu imperatului se prinda radecini totu mai afundé.

In totu timpulu acesta alu provisoriiului mesurile militari se fia luate cu mare grija, in tiéra se fia trupe de ajunsu; cetatile si fortaretiele ruinate se fia reparate; tiér'a se fia bine aparata de càtra tataru, cari cérca necurmatu a strabate prin Moldov'a in Transilvani'a, facu predi mari si ar voi se o ia pe sam'a loru. Mai vîrtosu cetatile sasesci se fia bine intarite si sasii crutiati cu quartirele; spre acestu scopu se se faca citadele (astadi le-amu dice casarme), unde se fia asiediate trupele. Spesele fortaretieloru se se acopere din veniturile camerali ale lui Apafi. Locurile fortificate care trebuie ținute in stare buna, ar fi in Transilvani'a: Brasïovu, Fagarasiu, Gurghiu, Deva, Gherla, éra in partile Ungariei Cetatea-de pétra si Hust. Brasïovulu este situatu fôrte reu, strimtoratu intre muntii, încàtu de pre aceia se'i poti omorî garnison'a din cetate cu petrii; dupace inse este la fruntaria, trebuie se fia aparata acea cetate atàtu de vrasmasii secuí, càtu si de càtra Valachi'a contra lui Tökölyi si contra turciloru, de aceea la Brasiovu se se zidésca pe unu munte o citadela tare, de unde se poti apara bine cetatea.

Sibiïulu este metropolea tierei si scaunulu Sasiloru, localitate fôrte intinsa, inpregiurata cu lacuri. Fortificarea ei in o circumferentia asia de mare ar costa sume enorme. Se i se adaoge numai una citadela la o parte a localitatii (adeca tocma precum este astadi fôrte respectabil'a casarma de artileria, care costase câteva milióne, cand se facu sub absolutismulu dintre 1850—60).

Clusiulu situatu totu intre dealuri nu merita se fia fortificatu. La Bistritia se se faca o citadela. Alte localitati ale tierii nu merita nici-o fortificare, cà-ci tóte se potu lua usioru.

De aci înainte Caraffa continuand se arata fórte ingrijatu cu privire la spesele resboiului, se folosesc inse de ocaziune, cá se descopere o multime de abusuri si hotii care se comiteau in armat'a imperiala inainte cu doue sute de ani, hotii usitate pe atunci in tóte armatele europene, care inse este bine cá se le cunóscemu si noi stranepotii celora, cu atátu mai virtosu, cu câtu vedemu cá generalulu Caraffa numesce nelegiuirile din armata o adeverata spurcatiune, care trebue exterminata cu feru si focu. Elu specifica relele de care suferé armat'a in cinci puncte principali. Regimentele pedestre sunt de câte 2100, inse cele din Ungari'a numai de câte 1500 de ómeni; cele calari ar trebui se fia de câte 2210 ómeni, dara nu sunt. Oficiari mai alesu in staturile maiore prea multi. Cele mai multe regimente sunt numai pe chartia complete, totusi colonelii primescu sumele pentru numerulu intregu. Companiile de voluntari costa fórte multu si nu sunt bune de nimicu; in campania facu ce le place, sunt ostasi numai cu numele. Numerulu excessivu de generali mari si mai mici se fia micşioratu. In specialu se intempla si alte neregularitati. Regimentele daca invingu, alérgea prea departe in góna si apoi la intorcere au perderi mai grele decâtu avusera in batalii. Dupa operatiunile armatei quartirele de ernaticu se alegu prea afundu in tíera. Recrutarile se facu prea peste mesura incetu si totusi acelea costa multe milióne. Multime de soldati morti figurédia in liste cá vii si erariulu platesce pentru ei.

Din disciplin'a armatei abia au mai remasu unele ruine. Juramentele se calca. Inpertinenti'a, disordinea, hotiile, insielatiunile, blasfemiile asupra lui Ddieu si a Maiestatii, defraudarea erariului la soldatii gregari sunt de tóte dilele.

Colonelii comandanti tractédia regimentele cá suverani, ataca banii regimenteloru, se afla inse advocati si patroni cari sciú se'i apere; in urma se dice cá ce, colonelulu a remasu regimentulu datoriu cu 1000 fl. si atáta totu. Marsiurile se facu nespusu de incetu si cu incungiuru mare in câte 2 — 3 — 4 luni. Alti coloneli isi vendu rangulu cu sume mari, care apoi se numescu discretiune (presentu, daru). Daca unu colonelu e datoriu la regimentu si móre, atunci este vai de ostasi, ei moru de fóme si de bóle, sau daca nu voru se péra, companii intregi pléca la pradi, la furate si rapite, éra

locuitorii sunt ruinați. Atunci purtarea resboiului e degradată la lotria publică (latrocinium publicum).

Chiaru și generalii comandanți ai armatelor sunt risipitori, coruptibili, că iau »discretiuni« delă magnati că se nu trecă cu trupele prin teritoriulu lor, sunt și mari despoti. Generalii și comissarii de resboiu defraudă mii de milioane. Ei joca unii pe mânilă altora și fura infricosiatu. Maiest. Sa ar trebui se'i pedepsesca pentru acelea crime infame multu mai aspru decât se intempla.

De aici înainte totu ce mai recomanda Caraffa imperatului până la finea proiectului este mai multu numai amplificatiunea celorlă dise mai în sus.

A fost strictu secretu acestu memorialu și a ramas totu ascunsu în o serie lungă de ani. De nu s'ar fi intemplatu așa, abia se pôte crede că ar fi cutediatu chiaru și unu Caraffa se arunce în capetele colonelilor și ale generalilor atâtea infamii, cu de care a inferatu și pe magnatii Transilvaniei. Se scie înse din istori'a Austriei, că în acelu vécu nici ministrii lui Leopold nu au fost mai necorruptibili decât acei generali și acei coloneli.

§ 24. Discordi'a Sasiloru cu Aristocrati'a sub AFAFI și sub LEOPOLD I. Poporulu sasescu venitu la Transilvani'a în epoce diferite a reprezentatu aici vécuri întregi prin o parte mare a sa pe așa numitulu alu treilea statu, sau adeca pe burgesime, orasienime, sau și mai la întielesu, pe class'a industriariloru și a comerciantiloru. Dă precum în Germani'a, așa și în Transilvani'a burgesimea era prea de multeori asuprita de cătra aristocrati'a feudala unită cu episcopatul și cu calugarimea până după reformatiune. Într'aceea sasii din Transilvani'a aflaseră cu cale a se confedera încă din a. 1437 cu aristocrati'a feudala și cu cea resarită din secuime în contra poporulu romanescu și acelu unghurescu cultivatoru de pamentu, pre care apoi după câteva batalii crunte însoțite de mari atrocitati l'au și subjugatu. Acea federațiune cunoscută în legi și în istoria sub titlu de *Unio trium nationum* s'a înnoitu mai de multeori cu juramente solemne. Cu tôte juramentele înse sasii au platitu acea uniune sau mai bine acea eróre a lor politica mai de multeori fórte scumpu, éra dacă tiér'a nu venia sub domni'a casei de Habsburg, ei ar fi platit'o cu viati'a lor natională.

Pe la 1680—90 sasimea ajunsese foarte reu. Familiile patriciane se mai țineau pe de asupra valurilor, masele poporului inse erau aproape iobagite, nu prin lege, ci de facto, prin tirania brutala. Câteva sate inse cadusera in șierbitute si prin lege.

Dupace sasii apucasera a se ingradi contra asalturilor aristocrației feudale inca si prin confessiunea lor luterana, ur'a dintre cele doue elemente in tota privinti'a heterogene s'a si mai incordatu. Ferbintile certe din diete, alergarile, recursese si denuntiarile reciproce la Apafi si la Vien'a ne intempina la totu pasulu in epoc'a de care ne ocupamu.

Dara se trecemu la fapte.

Trei partide sfasiiau tier'a in acestea timpuri. Partid'a calvina cea mai numeroasa si mai tare compusa din elemente aproape curatu magiare de confessiunea calvina si de cea ariana, tindea ca se domnesca intru tote densa si confessiunea sa religioasa, precum domnise si pana atunci; ea era reprezentata prin Apafi pana la mörtea lui si prin cei mai multi magnati ai terei. Acestia voiau se scape tier'a de barbari'a turcesca, inse numai sub conditiune, ca se remaie independenta si mai multu decatu a fost ea sub influinti'a turcesca, era imperatul christianu se figuredie numai ca protectoru, adeca care se apere tier'a de invasiuni turcesci si tataresci cu armele si cu diplomati'a sa, inse fara nici-o recompensa din partea Transilvaniei, sau celu multu pe langa cate o discretiune sau presente, care se faceau la ministrii si la generali.

Partid'a catolica era condusa de fratii Ioanu si Stefanu Haller, germani de origine, acum inse magiarisati cu totul, apoi de bogatulu si trufasiulu Stefanu Apor descendente dintru o familia stravechia secuiésca si Michail Mikes totu aristocratu secuuiu. Ceilalti aristocrati catolici, dintre cari cativa de origine romana, ca si alti cativa dintre calvini, ascultau de conducatorii lor. Partid'a catolica amarita foarte din caus'a deselor calcari de legi si a batjocurilor facute religiunei lor, tindea nu numai la supunere de a dreptulu cãtra Leopold I ca rege alu Ungariei, ci chiaru la renuntiarea Transilvaniei de independenti'a sa si la unirea ei totala cu Ungari'a, pentrucã minoritatea catolica de aici se se pöta uní cu majoritatea catolica din Ungari'a sub domni'a unui suveranu totu catolicu, si asia se scape de jugulu maioritatii calvine.

Partid'a sasasca, considerata cá nationalitate homogena, adeca aprópe curatu germana, precum si cá ținetóre la unic'a confessiune augustana luterana, de si pučina la numeru, a sciutu se'si apere câteva vécuri autonomi'a sa nationala si politica fatia cu feudalismulu cá o mica republica intre o multime de reguleti lacomi, carorú inse sasiu le mai astupau gurile si mōderau rapacitatea cu sume de bani. Acum inse sub Apafi nu mai mergea nici asia. Aristocratiloru le mai trebueaiu iobagi, éra pentru acestu scopu le-ar fi convenitu fōrte bine toti locuitorii sasi si romani de pre asia numitulu teritoriu regescu (fundus regius) din partea meridionala a tiei si din districtulu Bistritiei de càtra Bucovin'a, care nu apucasera nici-odata a fi iobagite, cu esceptiune de câteva sate.

Capulu si conducatoriulu natiunei sasesci, prin urmare in casulu de fatia si alu partidei, a fost de regula comite le natiunei, care avea totodata rangulu si functiunea de jude regescu, o specie de presedinte cu atribute mixte, politice, judecatoresci si nationali, sau se dicemu, capu alu micei republice organizate binisioru pe una parte a teritoriului Transilvaniei. Acestu functionariu mare cadea sub alegere si sasiu au cautatu totdeauna se aiba câte unu barbatu din cei mai destepti si mai zelosi fii ai natiunei loru.

Pre cand decurgea cért'a infocata asupra diverselor proiecte de diploma imperiala, adeca de o noua lege fundamentala sau constitutiune a Transilvaniei, comite alu natiunei sasesci incependu din Febr. 1686 a fost Valentinu Frank de Frankenstein, unu barbatu de calitati eminente si omu care mai alesu in diete nu se temea a da peptu cu aristocrati'a; elu inse in anii din urma ai vietiei suferia fōrte greu de podagra, care l'a si dusu in mormentu, cá pe multi alti ómeni din acelu vécu, pre cand se bea vinurile cele mai tari si varóse din tíera.

Partid'a sasésca, sasimea aspirá cu atátu mai virtosu a veni sub domni'a austriaca, cu càtu pre langa dorinti'a ferbinte de a scapa odata de asupririle aristocratiei o tragea intr'acolo si fratietatea de sange germanu; ceea ce'si temea sasimea cá lumin'a ochiloru din partea Austriei era confessiunea sa protestanta, prin urmare drepturile si avutiile, bisericele si multe alte edificii remase loru din vécurile in care au fost si ei toti catolici.

Frank mai era in viatia pre cand in Sasime se ridicà unu omu tineru, nu sasu, ci slavu curatu, carele duse una rola din cele mai memorabili in istori'a tierei, pàna cand cadiù si capulu acestuia cá si alte mai multe capete de omeni fruntasi prin palosiulu hoheriului.

Intre miile de emigranti protestanti càti scapau de torturi, de temnitia si de mórte din Ungari'a in Transilvani'a in timpul de preste cincidieci de ani de góne, ungunii calvini càti au venitu s'au alaturatu firesce la ungurimea calvina de aici, éra germanii si slavacii luterani s'au incorporatu la sasi.

Slavacii luterani avusera in cetatea Eperjes unu profesoru conrectoru anume Isacu Zabanius, care 'si facuse studiile sale superióre la Vittenberga, dupa care a intratu in servitiulu natiunei si alu confessiunei sale, înse cand cu gón'a din 1670 Isac Zabanius ne voidu a se face catolicu a fost destituitu si exilatu din Ungari'a superiora cu nevasta si cu trei prunci merunti. Siese ani de dile a peregrinatu acelu omu dintr'unu locu in altulu prin districtele Ungariei dominate de turci, pre unde episcopii catolici nu'lu mai putea lua la góna. Pe atunci sasiu din Sibiùu avendu lipsa de unu profesoru la teologia càtu se póte mai bunu disputatoru in contra catolicismului, in Febr. 1676 chiamara cu tóta onórea la catedr'a de teologia pe acelu Isacu Zabanius, care pre langa limb'a sa materna cunóscea prea bine limb'a latina si pe cea germana. Teologu infocatu cum era Zabanius placù sasiloru atátu de multu, in càtu ilu facura si rectoru la scólele loru de aici, éra in 1687 fu alesu parochu la unu satu Gârbova (nemt. Urwegen), de unde trecù la S. Sebesiùu, éra in Novembre 1692 adeca pre cand certele politice erau mai infocate, fu alesu parochu in Sibiùu, unde a si muritu in Maiu 1707.

Acelu popa Zabanius ingrijise de crescerea fiului seu mai mare Ioanu (n. la Eperjes in 1664) in Sibiùu, Alba-Iulia si la universitatea din Tübinga in Germani'a, in càtu junele veni nu numai cu absolutoriu din teologia cum cerea spiritulu acelu vécu, ci se mai preparà si din alte sciintie. Asia s'a intemplatu cà Ioanu Zabanius intorcènduse la Sibiùu teologi'a o acatià de cuiu, cà-ci magistratulu si comunitatea in

lips'a mare ce simtia de ómeni activi in 1 Aug. 1690 fàra a cauta la nationalitate cá in alte timpuri, ci numai la religiune, l'au alesu protonotariu, adeca màna drépta a municipiului Sibiu. In acelasi anu ilu si casatorira cu fiic'a judelui reg. I. Haupt, anume Elisabeta, din care apoi s'au alesu o scorpia spurcata si o lapedatura de femeia. De atunci inainte junele Ioanu Zabanius facù o cariera atàtu de rapede, in càtu precum se dice pre la noi, para ca »nu'i era a bunele.«

Dupa emanarea diplomei leopoldine din 4 Dec. 1691 diet'a din Mart. 1692 deveni teatru de certe hostili. Nici-una din cele trei partide nu era indestulata; una voiá schimbarea unoru puncte, alta cerea altele. Din tóte trei inse catolicii erau cei mai neindestulati; ei nu petrundea in secretele intentiuni ale curtii imperiale, despre care putea fi mai multu decâtu siguri cá mai curend sau mai tardiu le va face intru tóte pe voia, ci cá curtea nu putea ce dea dintru odata calvinilor cu pumnulu in falci si nici se spariie pe sasi, cari tremurau pentru religiunea loro. Sasii éراسi din partea loro pretindea dela curte aparare multu mai energiósá contra aristocratiei in averile si in privilegiile loro esclusive. *M.H.*

Pretensiunea catoliciloru, abstractiune facèndu dela orice inşirare taxativa, se póte formula in prea puşine cuvente: Restitutio in integrum cu episcopia, cu capitule care fusesera cassate si cu tóte drepturile si bisericelile pre câte le avusera inainte cu mai bine de 150 de ani. Se fia permis si iesutiloru si la tóte cagategoriile de calugari a reintra si a se asiedia in Transilvani'a, ceea ce pâna in acelu anu le era strinsu opritu prin câteva legi positive. Se aflau ce e dreptu, si pâna aci vreo doispredece iesuiti, inse cum amu dice mascati, unii in reverenda cum este a preotiloru de miru (saeculares, Petrini), altii in vestmente civili. Aristocrati'a calvina sciá de acei iesuiti, se uitá inse la ei p'intre degete, pentrucá se nu ^{nu}prea irrite pe aristocratii catolici si prin ei pe curtea imperiala. Acum inse orice crutiare avea se incete cu totul din ambele parti. Dupa multe concertatiuni prin graiulu viu si asia numite nuntiuri facute in scrisu atàtu in Sibiiu càtu si in Clusiu, in fine catolicii esira cu unu ultimatu, dupa care urmara recourse din tóte trei partile dreptu la imperatulu. Se nu uitamu, cá in afacerile religióse au

statu si sasii umeru la umeru cu calvinii si cu arianii contra catoliciloru, pre cand in alte cestiuni se aflau in dissensiuni de tôte dilele cu magiarii calvini.

Atâta 'i trebuia curtii imperiale, cá in sensulu Art. 3 din diplom'a leopoldina partidele neinvoite se recurga tôte la imperatulu.

In diet'a certeloru din 1692 Ioanu Zabanius isi facuse renume prin elocenti'a si petrunderea sa in natur'a afaceriloru publice, ii mai era si bunu patronu gloriosulu comite Veterani, pe atunci comandante generalu in Sibiuu.

Cért'a cea mai inversiunata a sasiloru cu aristocrati'a tierii se tragea din excessiv'a disproportiune in care se storcea contributiunea publica dela locuitorii fundului reg. sasi si romani, adeca aprópe cu $\frac{1}{5}$ mai multu de câtu platea cealalta tíera intréga, cà-ci pe asia numit'a sasime se aruncau 1400 porti, éra pe totu teritoriulu celalaltu numai una miie. Nobilimea si secuii nu voiau se platésca nici-unu banu, ci se provocau neincetatu la privilegii ruginite; platia numai poporatiunea rurala, adeca mai totu numai romanii.

In Iuliu 1692 trimitu tôte trei partidele deputati la Vien'a. Gubernulu pune in fruntea deputatiunei sale pe pronotariulu Petru Alvinczi, omu cu multa sciintia, dara calvinu brutalu, care mai tardiu incepuse a se certa si cu ministrii, ne voindu se audia cà resboiulu cruntu cu turcii inea totu se mai continua cu mare furia.

Barbatii de statu, ministrii si alti functionari inalti ai imperatului erau in acei ani: marele cancelariu com. Teodor H. Stratmann, celu mai aprópe de elu comitele Ulrich Kinski pentru Boemi'a, generalu Ant. Carafa, episcopulu Leop. Kolonics, Werdenberg, Palm, Breuner, Haüsler, Albrechtsburg, com. Salm, Waldstein, Schwarzenberg. In mánile acestora era depusa si cestiunea Transilvaniei. Din partea sasiloru deputatulu celu mai activu era Ioanu Zabanius. Catolicii au trimisu din partea loru si pe iesuitulu Baranyi, cunoscutu si din istori'a bisericésca a romániloru.

Acestea deputatiuni au colindatu si deschisu usile ministriiloru, pâna cand abia castigara resolutiunea imp. cu dat'a Laxemburg 14 Maiu 1693 compusa din 23 de puncte si cunoscuta sub nume de Alvincziana dupa conducatoriulu deputatiunei.

Inegritate

uzurpa

Cá se ne facemu idea despre intrigele câte au jucatu între acelea deputatiuni, este între altele de ajunsu cá se aflamu, cá de ex. I. Zabanius a fost de șeptespredece ori numai singuru în caús'a sasiloru la comitele Kinsky, precum și cá totu Kinsky a ținutu de cincispredece ori conferentia cu Alvinczi și de patru ori cu ambii deputati dintr'odata. Totu asia au mai deschisu acestia usile fórte desu și pe la alti ministrii, n'au uitatu nici pe prelatulu Kollonics, la care a mersu și Zabanius cá se i se inchine și se'i céra votulu.

La imperatulu deputatii au fost primiti în audientia în 3 Septembrie, éra a dou'a di la tenerulu rege Iosifu I. care abia era de 14 ani. În acelasi timpulu au mai mersu și alti ardeleni la Vien'a, cá se se denuntie unii pe altii, se și castige gratia, donatiuni de mosii, ranguri, decoratiuni. Unele pretensiuni arogante și fantastice ale ardeleniloru au fost respinse de cátra Kinsky, care cá barbatu fórte petrundietoriu le sciá da lectiuni de cumpatu și moderatiune, dupace ei singuri prin misieliile și aroganti'a loru s'au prinsu asia de bine în cursa.

Când vei cauta la tóte rezultatele acelor deputatiuni, apoi Zabanius a castigatu pentru sasime mai multu decâtu oricare altulu. Acestu omu inse a și sciutu se descria mai alesu la com. Kinsky pe aristocrati'a transilvana cu coloru atátu de negre, precum numai vreo doi generali îi mai zugravisera asia de uritu. Nu numai rapacitatea, ci și tirani'a exercitata asupra poporului tieranu și dorinti'a de a subjuga și pe sasime au fost obiectulu conversatiunei; ministrii inse sciau tóte acestea mai alesu din memorialele lui Bethlen, Carafa și din alte informatiuni, între care și ale fratiloru Csáki. Ministrii și referentii din cabinetu numiau pe magnatii ardeleni în batjocura totu atáti reguleti (viele kleine Könige) și cu totu dreptulu; cá-ci înca și până în 1848 se mai audíá ici colea câte unulu laudanduse, »cá nu numai pamentulu, dara și stelele pe ceriu de asupra mosiei sale sunt proprietatea lui.«

Generalulu comite Haüsler cunoscutu din batali'a dela Zernesci, liberatu apoi din captivitate și aplicatu în Vien'a, descrisese intocma totu asia pe feudalii din acésta tíera cá și Carafa, cu adaosu inse, cá elu nu crutiá nici pe sasi, ci spuse verde lui Zabanius în Februaru 1693, cá și sasiu comitu mari

asupriri si nedreptati, chiaru si ei intre ei, pàna si sasii sateni intre sine, de unde urmà, cà aici cá si in Ungari'a plina de lotrii se cerea o cura radicala in administrarea dreptatii. Aci se mai aduse cá exemplu de scandalu chiaru si o fapta a cancelariulu Nic. Bethlen, care luase dela sasi 42 de cai de posta, éca asia, cá se faca proba cu ei pàna in Marmati'a, éra dupace'i schiöpà si speti pe cei mai multi, îi restituí proprietariloru.

Ospetàrii (birturi, càrciume, restaurante) nu se aflau in tíer'a intréga; aristocratii in caletoriile loru cu comitive numeróse cadeau napaste sateloru sasesci, unde trebuea se fia ospetati, cailoru se li se dea fènu si ovesu, tóte fàra nici o plàta, curatu pe turcesce.

Pàna in a. 1693 sasimea era datóre magnatiloru 900,000 florini cu interese de 10%, pe care nu le mai putea plati, prin urmàre cu atàtu mai tare putea se se téma atàtu sasii càtu si romanii conlocuitori, cà neputendu plati vor fi iobagiti. Sasii mai dedea si càte 6000 fl. presentu principelui, éra consiliariloru sei in fiacàre anu càte unu pacharu mare de argintu suflatu cu auru; pe langa acestea, buti de vinu, cerealii, miei, vitiei si altele multe.

Din acestea póte judeca oricine usioru, intre ce impregiurari afurisite se aflà poporul romanescu si unde putea se fia scutirea sa de inaintea tiraniei reguletiloru. Scurtu, plansorile sasiloru la Vien'a nu mai aveau rostu si capetu; se intielege apoi, cà dupa tóte acestea crescea màni'a feudaliloru. In contra loru lucrase Zabanius cu mare succesu, ceea ce se cunósce din mai multe acte ale cùrtii imperiale pàna aprópe de inceperea resboiului civilu prin Fr. Rakóczi.

Din tóte cauzele de discordii periculóse càte existau intre cele trei partide, cea mai scandalósa era relativa la veniturile tierei. Pe acestea magnatii le țineau càtu se póte mai ascunse, cá se nu afle nici-unu strainu si nici chiaru sasii din tíera, care sunt veniturile adeverate din contributiuni directe, din baile de auru si argintu, din sare, vami, fiscalitati, taxe diverse s. a. Din teritoriulu locuitu de sasi si de romani se sciá cà de aici se numerá in tesaurulu tierei contributiune directa 400 de mii florini, care dupa valórea de astadi a baniloru ar face daca nu mai multu, indiecitu atàta, adeva 4 mili-

óne. Din tóta ceealalta tíera nu se putea scí nicidecum càta contributiune se incassédia. Totu asia magnatii si ceealalta nobilime nu au voitu niciodata se audia de numerarea locuitoriloru, nici de natur'a sarcineloru la care era supusa immens'a majoritate a tiei, prin urmare cu atátu era mai greu sau chiaru preste putintia se afle cineva veniturile tiei celu puçinu in cifre aproximative. Ei diceau, cà daca ținu ascunse veniturile tiei si numerulu locuitoriloru, o facu acésta numai din cauza cà nu voru se provóce lacomi'a si rapacitatea turciloru si a germaniloru. Mai erau inse si alte cause subiective si adeca se nu afle nimeni care càtu ia pentru sine, éra in càtu pentru numerarea poporului, ei se feriau fórte, cá nu cumva se se afle care este numerulu romaniloru nobili si nenobili locuitori in acésta tíera; éra acésta silintia de a ținé ascunsi pe locuitorii romani a mersu pàna la absurditati, càci de ex. pre cand era vorb'a cà toti romanii s'au unitu cu biserice'a Romei, in actele respective inaintate la Vien'a se scriá, cà numerulu romaniloru ar fi preste doue sute mił de suflete, pre cand dupa 50—60 de ani s'a vediutu cà 200 de mii au fost numai in districtele din care s'au infintiatu regiamentele granitiare.

Tóte acestea si altele multe deputatiunea le-a descoperitu la curtea imperiala, care apoi a si luat mesuri prin una comissiune finantiala trimisa de a dreptulu, cá se puna in evidentia tóte veniturile tiei. De ací incolo este sciutu, cà activitatea acelei comissiuni pusa sub conducerea successiva a fratiloru Seeau cá commissari presiedenti a facutu fórte multu sange reu, a provocatu resistentia desperata din partea aristocratiei, ba inca si de càtra unii sasi patriciani, pàna cand a fost innecata si aceea in rebeliunea curutiloru, pentrucá se reinvié érași dupa càtiva ani sub Carolu VI.

In dilele prime din Iuniu 1693 deputatii ardeleni isi luara abia remasu-bunu dela Vien'a, dupace mai antaiu Alvinczi se certà cu Zabanius din caus'a multelor denuntii ale acestuia, de care inse nu fusese nici iesuitulu Baranyi strainu.

Zabanius a mai remasu càteva dile in locu. In 20 Iuniu ilu chiamà la sine Leopold Kollonics acum cardinalu, si dupace ilu asigurà de iubirea si grati'a imperatului càtra Sasimea transilvana, îi puse in gútu unu lantiu de auru cá gratia si

daru alu Maiestatii Sale. Decoratu asia Ioanu Zabanius ajunse la Sibiū in 29 Iuliu 1693 primitu cu multa onóre si bucuria de càtra tóta comunitatea.

De ací incolo inaintarea acelui slavacu intre sasi fu estraordinara. Oríce functiune mai mare decâtu a lui devenia vacanta, Zabanius inaintá la ea, pàna cand in 12 Octobre 1698 la puçine dile dupa mórtea lui Frank, Zabanius fu alesu in etate numai de ani 34 Comite alu natiunei sasesci si jude regescu pentru Sibiū, cà-ci acestea doue functiuni de frunte erau inpreunate in aceeași persóna.

Acea alegere magnatiloru tiei le era cu totul nesuferita. Densii catraniti de ajunsu asupra lui Zabanius pentru barbatésc'a opositiune ce le facea elu in dieta la tóte ocasiunile, au mai fost irritati preste mesura si prin impregiurarea, cà imperatulu cu decisiune din 1 Mart. 1698 inaltiasse pe Ioanu Zabanius si pe toti membrii familiei sale la rangu de cavaleri ai sacrei imperatii romane, éra connumele de Zabanius i'lu schimbà in »Ioanu Sachs nobilu de Harteneck« (unghiu tare). Acésta decisiune imperatésca avù se o publice cancelari'a si gubernulu cu tóta solemnitatea. Dupa aceea inse si magnatii sciura se lucre la curte cu atáta energia, in càtu confirmarea in functiunea de comite abia'i veni cu dat'a din 5 Sept. 1699 adeca mai dupa doi ani dela alegere, inse si atunci numai pe unu anu.

Asia sciau ardelenii se'si resbune unii contra altora. Nimicu inse nu este mai caracteristicu pentru acelea hostilitati de nationalitate si de confessiune religiósca cá ur'a si necurmatele certe vrasmasiesci personali dintre cei doi corifei cu capete de berbeci, Nicolae Bethlen cancelariulu si Ioanu (acum) Sachs de Harteneck comitele sasescu. Pre càtu au duratu dietele din 1701 si 1702 acei doi ómeni n'au mai incetatu a se certa si chiaru a se injura unii pe altii, precum ne marturisescu chronicarii cu prisosu, éra actele oficióse conservate in arhivele din Sibiū le confirma pe deplinu. Unu memorialu sasescu inaintatu la diet'a din Alba-Iulia in 1701 numesce pe Nic. Bethlen omu care minte si care ține mîere in gura, éra in inima veninu. Deputatii sasi dela Seghisiór'a scrisera si mai aspru càtra dieta contra lui Bethlen si a ómeniloru partidei sale, pe cari'i numescu plasmuitori de planuri

blastemate (gottlose), mincinóse, éra pe Bethlen ilu facu fariseu, calumniatoru, provocatoriu de scandale, omu inganfatu si turburatoriu de pace.

Dara se lasamu acestea certe neparlamentarie, cà-ci ori càtu ar fi ele de instructive chiaru pentru noi romanii, din 1702 inainte ne intimpina altele sangeróse.¹⁾

Capu IV.

Viati'a sociala si morala din dilele lui Apafi si mai tardiu.

§ 25. Exemple de coruptiune mare. Daca istori'a unei tieri sau a unui poporu ne-ar intretinea totu numai cu evenimente politice si bellice mai multu sau mai puțin interesante, atunci folosulu ei ar fi pentru mare parte de lectori fórte problematicu. Generatiunile care urmédia un'a dupa alt'a, voiescu se cunósca dupa date autentice si gradulu de cultura sau de barbaria, de moralitate sau coruptiune in care se voru fi aflu protoparintii loru in trecutulu mai apropiatu sau mai departatu.

In càtu pentru noi, ori-cand vorbimu despre cultura si moralitate, intielegemu numai pre cea coprinse in cartile sacre ale noului testamentu, fàra alte interpretari sucite si resucite, prin urmare oricandu dàm prestes persóne de altmentrea istorice, care calca acelea precepte si își batu jocu de ele, apoi se ne totu produca atestate de baptismu, noi ii numeramu intre pagani si barbari.

In pericopele istorice comunicate pàna la locul acesta lectorii au pututu face cunoscintia destulu de intristatóre cu multi ómeni de ranguri mai inalte sau mai inferióre, carora le lipsise orice cultura a inimei; ei au fost barbari civilisati si altu nimicu.

Pentru cá se ne informamu si mai de aprópe despre gradulu de cultura sau mai exactu de barbari'a ómeniloru cari au

---

¹⁾ Celu care voiesce se aflu mai multe despre urgi'a din acea epoca dintre aristocratia si sasime, le póte afla adunate si scrise cu multa grija si cumpetu in eminentele opu titlaturu: Harteneck Graf der sàchsischen Nation und die Parteikämpfe seiner Zeit 1691—1703. Von Ferdinand von Zieglauer ordent. öff. Prof. etc. Hermannstadt 1872 pag. 470 si unu suplementu de 80 pag. cu documente.